

Bulletin

MEDLEMSBLAD

1 | 2021

Bøker i krisetid

Hvordan har koronakrisen påvirket forfattere og oversettere?

26

– Pass på boka di!

Er det bare godt nytt å få mye presse og podkasttid for boka du har skrevet?

34

Dypt savnet

Hvor blir den av, normalkontrakten for digitale læremidler?

42

Mot ny Dag

Verden går ikke under, lover Dag O. Hessen.

48

Hvor bra er de digitale læremidlene?

Fagfornyelsen i norsk skole skal gi større dybde og bredde, og det meste skjer via skjerm. NFFOs ekspertpanel oppdaget at forlagene har et stykke igjen til mål.

6



Kjære medlemmer

Mandag 13. september avholdes nytt stortingsvalg, og med det har både foreningen og dere som enkeltmedlemmer muligheten til å påvirke hvilken litteraturpolitikk som skal føres i Norge i årene framover. Denne våren vedtar de politiske partiene programmene de går til valg på, og NFFO har levert innspill til samtlige.

En gjennomlesing av de ulike programforslagene viser at arbeidet vårt bærer frukter. Tekstene har ulik grad av konkretisering, men en kulturpolitisk satsing på litteratur og språk går igjen hos alle partier, med unntak av Fremskrittspartiet. Når for eksempel Venstre skriver at de vil satse på lesing fordi det «fremmer demokrati, dannelse og kritisk refleksjon og er med på å utvikle kunnskapsnasjonen Norge», er det lett å kjenne igjen formuleringer fra NFFOs innspill om hvorfor sakprosa er viktig i samfunnet.

De fleste er også enige med oss i at det må satses på innkjøpsordningene i Kulturrådet, og både SV, Senterpartiet og KrF trekker eksplisitt fram at de vil styrke sakprosaens vilkår. I høst la Arbeiderpartiet inn 25 millioner kroner til styrking av innkjøpsordningen i sitt alternative statsbudsjett, så vi vet at en slik satsing også har støtte der i gården. At flere partier viser at de er opptatt av opphavsrett, er positivt. Miljøpartiet De Grønne framholder at de vil «støtte bruk av avtalelisens og kollektive vederlag for å sikre opphavs-personer og rettighetshavere i møte med nye bruksmønstre og digitale plattformer for kultur». Også Høyre og Fremskrittspartiet nevner betydningen av å ha respekt for opphavs-retten. Hvordan bokbransjen skal reguleres, er noe partiene er mindre enige om. Rødt, SV og Arbeiderpartiet vil ha boklov, Senterpartiet vil bevare fastprisordningen, og Høyre vil liberalisere bokavtalen. De øvrige partiene er vagere på dette punktet.

NFFO skal jobbe for at litteratur kommer på agendaen under valgkampen, og vi skal definitivt minne de partiene som etter hvert danner regjering, om hva de har sagt de vil prioritere. Vi må også fortsette å løfte fram de sakene vi ikke har fått gjennomslag for i programmene, for dessverre er bevisstheten om litteraturens plass i kunnskapspolitikken altfor lav. Arbeiderpartiet og Høyre nevner betydningen av læremidler i skolen, og Senterpartiet og KrF trekker fram viktigheten av norsk fagspråk i academia, men uten å foreslå konkrete tiltak til hva som bør gjøres. Vi har med andre ord nok av arbeidsoppgaver foran oss. Ett av tiltakene er å sende denne utgaven av Bulletinen til samtlige stortingsrepresentanter, slik at de kan få et innblikk i aktuelle problemstillinger for medlemmene våre, særlig på læremiddelfeltet.

Med vennlig hilsen



Arne Vestbø
generalsekretær





22



32



6

TEMA: Fagfornyelsen

Er de digitale læremidlene frelsen?	6
Den store samtalen om fagfornyelsen	9
En tverrfaglig heksebrenning	13
Teknologien spriker	14
Kroppene er for pene	16
Hvorfor blir bananen brun?	17
Knut ser på tre norskverk	19
– Lærebøker er også sakprosa!	22
Nå setter vi strek!	24
Bokfyker i krisetid	26
Siste dans med Geir	30
Velkommen til NFFOs nye medlemsportal	32
– Pass på boka di!	34



42



50

– Lærebøker på norsk blir ikke prioritert	38
Åpner dører for mangfoldet	42
Juridisk spalte:	
Normalkontrakt for digitale læremidler	44
Liv i frontlinja	46
Brukte NFFOs sjekkliste for hardtslående bok	48
Blott en Dag	50
Kunsten å korrekturlese sakprosa	56



56

ANSVARLIG REDAKTØR: Arne Vestbø
REDAKTØR: Sverre Gunnar Haga
DESIGN OG TRYKK: O7 Media

Er de digitale læremidlene frelsen?



Marte Blikstad-Balas, Erik Bolstad og Knut Hoem har på NFFOs oppfordring gjort seg opp en første mening om fagfornyelsen – norsk skoles nye kunnskapsløft.

Hvordan skal skolen skape gagns mennesker? Gjør overgangen fra analoge boktekster til digitale klasserom dagens elever bedre skikket til å møte verden? Fagfornyelsen er nå helt sentral for alle som lager læremidler. Vi lot tre skarpskodde lesere se på noen av de nye verkene i skolen.

Lars Aarønæs Ilja C. Hendel

I sin tid var det nok å ha katekismen innabords. Flere generasjoner gjorde seg god nytte av Nordahl Rolfsens lesebok.

Noen av 1970-årenes ungdomsskoleelever forlot gammeldagse likninger til fordel for matematisk teori om mengdelære og totallsystemet: Nuller og ettall er det språket datamaskiner forstår. Det språket er selve basisen i det som har gjort at kunnskapen i klasserommet anno 2021 kan samles i en sky. Iallfall er det metaforen.

–Hva er nytt i fagfornyelsen? Hvilke gevinster gir en digital lærebok?

Men noen sky er det knapt, og kanskje er ikke undervisning ved hjelp av digitale læremidler noe himmelrike heller. Hva er nytt i fagfornyelsen? Hvilke gevinster gir en digital lærebok? Øker den lærelysten? Opplever lærer og elev en bedre verden? Og hvordan kommuniserer læremidlet på skjerm eventuelt med lærebok og perm?

Tre flogvit

Vi satte tre kompetente lesere stevne. De er flogvit på hvert sitt felt. Dersom Bulletin hadde hatt en klikkbar lenke på ordet, ville det

der ha stått at *flogvit* er et ord først brukt av Aasmund Olavsson Vinje, med betydningen «usedvanlig rask forstand, intelligens og/eller store åndsevner».

Marte Blikstad-Balas er professor ved Universitetet i Oslo, i norskdidaktikk. Det er et vanskelig ord som først og fremst forteller at hun vet mye mer om elevers lesing og skriving enn de fleste andre i dette land. Hun har sett både på naturfag og de overordnede målene for fagfornyelsen.

Knut Hoem er litteraturkritiker i NRK. Flere vil kjenne ham som lærebokdødaren etter at han i 2016 ga Gyldendal det glatte lag for pompøsiteten og uforståeligheten i læreverket «Kontekst». Innledningssetningen i Hoems mye diskuterte kronikk lød: «Da jeg leste min sønns pensumbok, forstod jeg hvorfor han ikke likte norskfaget.» Denne gangen tar han for seg tre norskverk og er en smule mildere stemt.

Erik Bolstad er skarpingen som i egenskap av å være sjefredaktør regjerer over Norges fremste allmennkunnskapsverk, det en gang 30 kilo tunge (jeg har kontrollveid de i alt 12 innbundne bøkene), men nå heldigitale og lett tilgjengelige Store norske leksikon. Bolstad har stor innsikt i hvilke muligheter digitale løsninger gir – og han ser at forlagene i fagfornyelsen ikke utnytter alle like godt.

KNUT HOEM (50)

Knut Hoem er litteraturkritiker i NRK. Han er cand.philol. med tysk litteratur som hovedfag. Han har ledet flere litteratur- og kulturprogrammer, som «Ordfront» og «Scenerom» i NRK. Boka «Oslo und Bergen – Lieblingsorte» er hans foreløpig siste.



ERIK BOLSTAD (43)

Erik Bolstad er sjefredaktør for Store norske leksikon, Norsk biografisk leksikon og Store medisinske leksikon. Han utviklet værtjenesten yr.no i 2007, har vært redaksjonssjef i blant annet NRKbeta og satt i ledergruppa i NRK nye medier i seks år. Han var språksjef i kringkastinga i 2014.



MARTE BLIKSTAD-BALAS (38)

Marte Blikstad-Balas er professor i norskdidaktikk ved Universitetet i Oslo. Hun forsker først og fremst på hvordan elever leser og skriver på skolen. I doktorgradsarbeidet påviste hun hvordan elever i skoletida bruke nettet på ikke-faglige aktiviteter som Facebook, spill og blogger og på bruken av Wikipedia. Hun er medlem i Akademiet for yngre forskere.

Hva du skal se etter

Samtalene våre om fagfornyelsen trengte en retning. Derfor fikk vi lederen av NFFOs læremiddelutvalg, norsklærer Christoffer Beyer-Olsen, til å formulere noen spørsmål som panelet kunne tenke rundt. Her er de:

- Hvordan behandler læreverket kravet til økt dybdelæring?
- Hvordan har verket løst problemet rundt stofftrengsel i faget?
- Hvordan forholder verket seg til de nye kompetansemålene og grunnleggende ferdigheter?
- Hvordan legger det opp til å jobbe med de tverrfaglige temaene?
- Hva med overordnet del? Kommer opplæringens verdier og prinsipper tydelig fram?

Legg merke til ordene «dybde» og «tverrfaglig». De rommer de mest uttalte målene bak hele den nye given for læremidlene i norsk skole, som altså kalles fagfornyelsen.

Hvert av Beyer-Olsens spørsmål er så omfattende at de kunne ha vært tittelen på like mange mastergradsoppgaver. Legg så til mengden av læremidler. Da skjønner alle at verken forlagene selv eller et NFFO-oppnevnt leserpanel er i stand til å presentere en fasit for hva som er god kvalitet.

Beyer-Olsen sier det selv:

- Jeg vil tro at ingen av verkene klarer å levere på alle punkter. Der er vel noe av kjernen av det med læreverk og reformer: Kan de noen gang treffe slik det er ment?

Tusenvis av verk

Rådgiver Lan Phuong Le i NFFO har samlet noen tall som forteller om mengden av nye læremidler. Den er enorm: Fagfornyelsen ble innført for de laveste trinnene i skoleåret 2020–2021. I bokbransjens eget Mentor-system fant hun alle lære-bøkene som kom ut i 2020–2021.

Til sammen var det 1612 ulike læremiddelprodukter til salgs. 509 digitale ressurser var i handelen.

En «ressurs» kan deles opp videre i lisenser. En elevlisens og en lærerlisens kan for eksempel selges som separate digitale ressurser selv om verket er det samme. Mye blir det lell.

Grunnlaget er fagfornyelsen, læremiddelreformen som avløser Kunnskapsløftet fra 2006.

Kunnskapsløftet kunne til slutt skilte med 1791 ulike læremiddelprodukter. Av dem var 186 produkter digitale, først og fremst lyd-CD-er.

–En ny norsk roman kan som regel regne med langt mer kritisk oppmerksomhet enn helt sentrale verk i norsk skole.

Fagfornyelsen hadde i fjor 1180 ulike læremiddelprodukter. 437 produkter var digitale, med 7 produkter som er blitt klassifisert som e-bøker.

Tendensen er klar: Det digitale tilbudet vokser og vokser. Det er det ingen andre enn innsiderne som ser så mye til, utover at vi alle legger merke til hvor mange færre lærebøker bokhandlerne har i reolene sine. Deres storhetstid er kanskje over.

Forlagene og deres markedsavdelinger tilbyr nye verk som de vil at enkeltlærerne – eller helst hele skolen og aller helst hele kommunen – skal velge. Konkurransen er heftig. Mye av innsalget skjer digitalt, godt hjulpet av koronaen.

Mer skjerm, mindre bok

Eleven møter de valgte verkene via sin egen konto, i det felles innloggings-systemet Feide. Dersom det ikke

følger en bok med til det digitale læremidlet, har foreldre i dag litt mindre mulighet for å bla og tenke sammen med barna sine enn i forrige generasjon hadde. De må i tilfelle sitte og skrolle på skjermen sammen med avkommet. Det kan være en helt naturlig aktivitet. Instagram, Facebook og alle de andre sosiale mediene har sørget for at bla-i-bok-vanene er i ferd med å forsvinne fra norske hjem. Vi slutter ikke å lese for det.

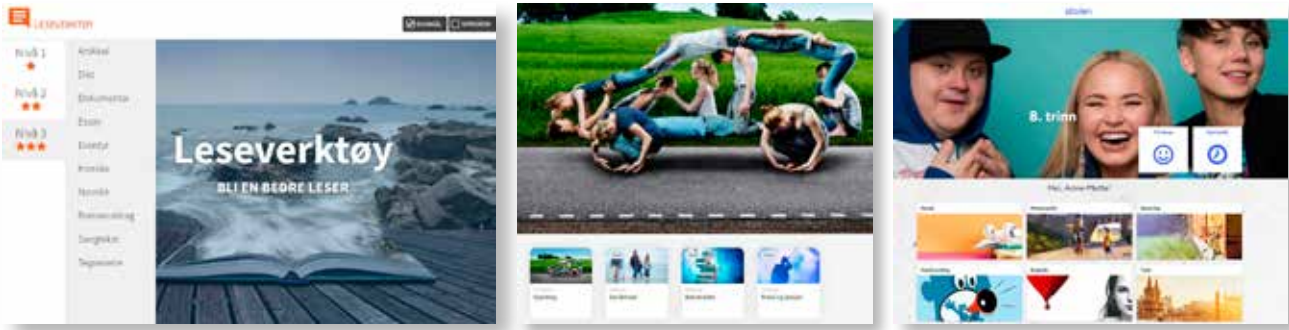
Digitale hjelpemidler var også nødvendige for å få snakket nok sammen til å lage denne artikkelen. Tankene og bedømmelsene til Marte Blikstad-Balas, Knut Hoem og Erik Bolstad er blitt til gjennom to timelange samtaler på Teams, et kjapt fysisk møte og ganske mange e-poster. Selvfølgelig har de tre i panelet vårt også fått hjemmelekser. De har lest. De har tenkt. De har gjort seg opp noen klare meninger.

Blikk, ikke anmeldelse

Trass i opplag som de fleste andre forfattere bare kan drømme om, og betydningen de har, er det ingen stor tradisjon for å anmelde lærebøker. Det samme gjelder digitale læremidler. En ny norsk roman kan som regel regne med langt mer kritisk oppmerksomhet enn helt sentrale verk i norsk skole.

Alle i panelet sier seg likevel enige i Knut Hoems reservasjon:

- Kall ikke dette anmeldelser. Vi har hatt for lite tid og kapasitet til å gå så grundig inn i verkene. Vi vet at mange mennesker har brukt dager og år på å gi dem innhold og form. Derfor er dette et uhøytidelig blikk, der vurderingene våre av læreverkene er gjort i god stemning og med smil om munn.



Tre forlag, tre digitale tilnærminger. Eksempler på nettsider fra Fagbokforlagets «Synopsis», Gyldendals «Kontekst» og Cappelen Damms «Skolen».

Den store samtalen om fagfornyelsen

Hvilke inntrykk sitter NFFOs paneldeltakere med etter å ha brukt noen dager på å se seg rundt i de nye digitale klasseværelsene?

Hva har NFFOs leserpanel sett på? De fikk tilgang til mange av verkene i Cappelen Damm, Gyldendal og Fagbokforlagets digitale utvalg. Alle disse forlagene er store aktører, som satser bredt innenfor fagfornyelsen. Våre tre lesere sto fritt til å velge hvilke bøker og fag de ville gå dypere ned i. Noe av poenget var nettopp at de skulle gjøre seg opp en mening om selve tilnærmingen de ulike forlagene har valgt: Hvordan møter de ønsket om dybdelæring, utforskning og tverrfaglighet?

Her er utdrag fra samtalen mellom Marte Blikstad-Balas, Knut Hoem og Erik Bolstad.

Kult og catchy

Marte Blikstad-Balas: – En trend som er spesielt synlig hos Cappelen Damm og hos Gyldendal, er at alt skal være så kult, catchy og fengende fra start. Mye er veldig ungdommelig og forsøker å være morsomt. Det preger både tekstutvalget og andre

virkemidler. Cappelen Damm har bloggere og youtubere som skal sjekke ut ting. Noen av dem har vært på Stortinget. Der stiller de helt patetiske spørsmål som hvorvidt det finnes kule Pokemon i stortings-salen, og hva det bildet bak talerstolen heter. Vi snakker altså om det kanskje mest kjente maleriet vi har, «Eidsvoll 1814» av Oscar Wergeland.

– Alt skal være så kult, catchy og fengende.

De intervjuer også noen om hvordan det er å sitte i fengsel, med spørsmål til elevene om hvem de ville ha skrevet opp på sin egen besøksliste.

Blikstad-Balas stiller seg undrende til enkelte av dem som bidrar til innholdet.

- «Helsesista» får her lov til å gå inn i undervisningsrollen. Jeg synes de har vært litt for kjappe med å ta inn hvem som helst. Det er jo et litt hellig rom, klasserommet. Hvem er

det som skal få lov til å være den som formidler kunnskap til barna våre? Vi har en læreplan, og vi har noen retningslinjer som skal følges. Det er kunnskap som skal formidles på en god måte, ikke bare fjeses med. Forlagene tenker vel at det er elevene som skal fenges. Men det er jo ikke det: Det er heldigvis lærerne som skal overbevises om at innholdet er noe de kan bruke til å formidle faget over mange år. Jeg synes ikke det ser lovende ut, selv om forlagene har gått amok med å lage kule ressurser. De har laget kjempemasse gøy. Det minner likevel om ting lærerne helt selv kan finne på YouTube for å få en morsom start på timen, ikke noe et seriøst forlag mener er den beste måten å vise fram selve faget på. Det er ikke nok at mye er usannsynlig lekkert. Verkene skal ha en forankring i læreplanen. Forankringen og sammenhengen mellom alle videoene, podkastene og oppgavene som sidene flommer over av, er helt usynlig. Eleven får aldri

Fagfornyelsen

se sammenhengen. Læreren er den eneste som får vite noe.

Knut Hoem: – Slik jeg skjønner fagfornyelsen, er det to litt motstridende tanker i den. Den ene handler om dybdelæring. Det høres veldig fint ut. Det er vanskelig å være imot å gå i dybden. Den andre er det som handler om det tverrfaglige. Det er etter mitt syn å spre seg utover, ikke å gå ned i noe. Den mulige faren er at de sprer seg for mye.

–Det er vanskelig å være imot å gå i dybden.

Marte Blikstad-Balas: – Det umiddelbare inntrykket mitt er at det er vanskelig å få oversikt over alt som er tilgjengelig innenfor forlagenes nettsteder. Du kan selvsagt innvende at vi ikke har brukt så mye tid på dette, men det gjelder også for alle lærere som skal vurdere tilbudene. Dette er mye! Det er også vanskelig å vite hvilken tankegang som ligger bak, hva som er lærings-synet, og hvilke pedagogiske valg forlagene har tatt.

Elektrisk bok

Erik Bolstad: – Hvis man bare skal publisere teksten digitalt, er det som å sette strøm på en bok. Da likner det på det vi opplevde da styres-maktene satte strøm på skjemaene sine. Opplevelsen var at de digitale skjemaene fortsatte å stille spørsmål om ting som ikke vedrørte deg. Det var som i den gamle selvangivelsen, der fem millioner nordmenn ble spurt om de hadde hatt skiferverk i Alta det siste året. Da utnyttet ikke fordelene med nettet.

Knut Hoem: – Mitt hovedanliggende er norskfaget og litteraturens

og lesingens plass her. Når jeg nå kikker på de digitale verkene, ser jeg etter det samme som i de fysiske bøkene. I hvilken grad opplever jeg at det finnes interesse for norsk litteratur, for norske forfattere, for den norske litterære kanon? Et tips til norsklærere som skal arbeide på tvers av flere fag, er å huske på at romanen er en tverrfaglig hendelse. Det betyr at hvis du for eksempel leser «Vaffelhjerte» av Maria Parr, kan det hende du lærer noe om kulturen i en sunnmørsk fiskerbygd. Kan hende du lærer noe om hva du skal gjøre når du er ute i båt, om relasjonene mellom besteforeldre og barnebarn. Kanskje lærer du også noe om vaffelsteiking. Gjennom å lese romaner kan du oppnå tverrfaglige mål. Leser du «Dyregården» av George Orwell eller «Tante Ulrikkes vei» av Zeshan Shakar, skal du se at du skrenser innpå noe som ikke bare hører til i norskfaget, men vel så mye i andre fag.

Erik Bolstad: – Hovedansvaret mitt i dette panelet er å se nærmere på ting som har med nettet å gjøre. Jeg vært innom ganske mange av verkene. Spesielt på Gyldendals sider var det lett å bytte fra det ene til det andre. Slik ble jeg sittende og veksle mellom masse trinn og fag.

–Hvis man bare skal publisere teksten digitalt, er det som å sette strøm på en bok.

Det jeg først ikke fant spor av, var det som kalles adaptiv læring: at systemet prøver å forstå hva du har lært, og gi deg mer av det du ikke helt kan. I min utprøving holdt det ikke engang styr på hva jeg hadde lest, og hvilke oppgaver jeg hadde løst. Jeg så knapt spor av at systemene tilpasser seg det man har lært. Adaptive systemer tilpasser seg hva

eleven kan. Det gir vanskeligere oppgaver hvis det åpenbart er for lett for eleven. Og omvendt: «Har du skjönt hva en roman er?» Nei vel, da kjører vi på med mer til du har skjönt det.

Adaptivt er oppskrytt

Marte Blikstad-Balas: – Jeg synes det adaptive både er underbrukt og oversolgt. Cappelen Damm har et eksempel på at en elev som har gjort 338 oppgaver, har 82 prosent riktige besvarelser. Dette skal liksom gi læreren masse informasjon. Det gjør det jo ikke før læreren har satt seg ned med de 338 oppgavene og funnet et mønster i hvorfor eleven har 82 prosent riktig, hvor mange forsøk som ligger bak, og så videre. Jeg synes de overforenkler det veldig. En ting jeg også lurer på: Kan eleven se hva de har vært gjennom og ikke, og om de har gjort oppgavene før? Skal alle oppgavene gjøres i portalen, eller skal de ikke? Og det er vanskelig

– Det er ikke elevene som skal fenges. Det er heldigvis lærerne som skal overbevises om at innholdet i de nye læremidlene er noe de kan bruke til å formidle et fag over mange år, sier Marte Blikstad-Balas. Erik Bolstad og Knut Hoem nikker enig.

å se hva som er supplementet til trykte bøker, og hva som er ment å være hele faget.

Knut Hoem: – Det aller viktigste for Gyldendal er tydeligvis at 14-åringer har skjönt hva «kontekst» betyr. Det trumfer både Bjørnson og Ibsen. Dette er en pussighet som har festet seg. Det er åpenbart at avsenderne har studert i 1990-årene. Da lærte de at «alt er tekst». Vi andre har gått videre og vet at det er noe som heter romaner, dikt og drama. Videre vet vi at det er interessant at det er forskjell på disse, og at det er forskjell på disse og derfor greit å ha disse sjangerbetegnelse. Her er det «tekst, tekst, tekst», «fiksjon» og «kommunikasjon». Mens ordet «roman» altså er nesten fraværende. Hva skal så eleven gjøre? Til en av tekstene jeg så på, plager forlaget eleven med altfor mange ledende spørsmål istedenfor litt åpent å spørre: «Du har lest teksten, hva tror du at den handler om? Hva legger du merke til? Hva kan du kjenne deg igjen i?» Slike enkle spørsmål kan frambringe en fortelling i eleven. Jeg skulle ønske at han eller hun får lov til å skrive om det de har lest og forstått i dette, i et lengre og rolig resonnement.

Skriv en roman

Marte Blikstad-Balas: – Skal norske elever i utgangspunktet bli romanforfattere? I Cappelen Damms verk har jeg inntrykk av at de konsekvent snakker til eleven i en skriverolle. Veldig få av dem kommer noensinne til å skrive en virkelig god novelle, men alle kan ha utbytte av å lese en. Hva med leserollen? Det er rart at nesten alle ressursene på skjønnlitteratur er knyttet til at eleven skal produsere i sjangeren, ikke

HVA ER FAGFORNYELSEN?

Fagfornyelsen er navnet på regjeringens store, nye læreplanreform. Utgangspunktet er Kunnskapsdepartementets stortingsmelding fra 2016, «Fag, fordypning, forståelse – en fornyelse av Kunnskapsløftet». Politikken er formulert slik:

Regjeringen foreslår å fornye fagene i skolen for å gi elevene mer dybdelæring og bedre forståelse. I tillegg vil den gi skolens brede dannelsesoppdrag en tydeligere plass i skolehverdagen. Dette skal være et langsiktig fornyelsesarbeid som bygger videre på Kunnskapsløftet, og på den måten også sikre kontinuitet for både lærere og elever.

Begrepet fagfornyelse kan virke ullent for den som ikke arbeider i skolen eller med skolepolitikk. Den korte forklaringen er at det norske skoleverket ønsker en annen tankegang rundt undervisningen. Alle læreplaner fornyes. Faginnholdet beholdes, men mer undervisning skal også gå på tvers av de tradisjonelle fagene. Det gjør igjen noe med læremidlene. Digitale læremidler kan her gi helt nye muligheter.

konsumere den.

Knut Hoem: – Ja, før de skal skrive, må de vel ha lest. Å bli kjent med den norske litterære skattkisten gjennom å lese utvikler begge ferdigheter – både å skrive og lese. Vi vet jo hva det gjør med det passive vokabularet når et menneske leser mye. Ikke for at de selv skal bli forfattere, men for at de skal få orden på sitt eget livs fortelling. De skal klare å formulere hvem de er som personer. Da kan god litteratur forløse mye. Pluss alle de tilleggsverdiene det gir å bli kjent med landet man bor i, å skjønne at alle er forskjellige, at noen er fattige, noen rike, noen kommer ikke herfra. Innsikten man får underveis, er jo det viktige her. Å skaffe seg innsyn i andre menneskers verden er noe annet enn å sitte og tenke på hvordan du skal skrive din egen historie. Jeg tror man hopper over det viktigste leddet: Skal du lære av en tekst noen andre har skrevet, må du lese den, reflektere

over den og først da prøve å skrive noe liknende. Dette handler om helt forskjellige prosesser, som ikke kan slås sammen.

Trygve Skaug og Karpe er med Marte Blikstad-Balas: – Jeg synes det er interessant at de velger å promotere Trygve Skaug så veldig. Han er visst det beste norsk poesi har å by på for tida, ifølge forlagene.

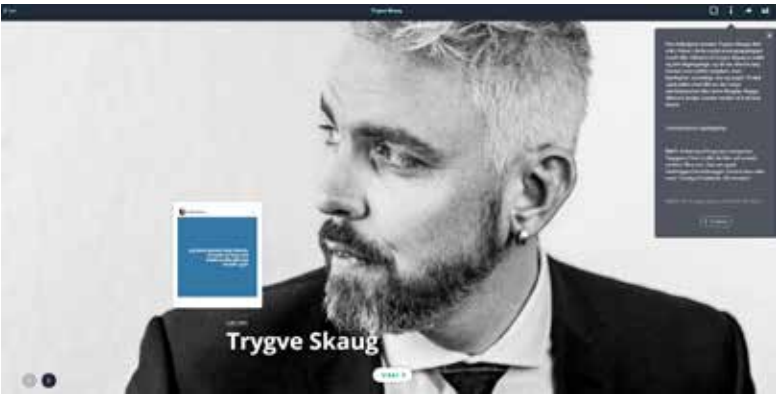
Knut Hoem: – Ja, jeg tror han er representert i alle de tre læreverkene jeg har sett på.

Marte Blikstad-Balas: – Han og Karpe, tidligere kjent som Karpe Diem. De har kanonisert Påfugl-sangen. Den er i alle klasserom, med veldig tydelig bildebruk. Sangen er god til undervisning og kan forsvare den plassen.

Knut Hoem: – Den har helt klart gått inn i den norske kanon. Det skjønner jeg godt. «Påfugl» er blitt en liten klassiker. Den er en av de viktigste tekstene skrevet i kjølvannet av 22. juli, med noen av de sterkeste setningene i sanglyrikken fra det siste tiåret: «Fordi en jævel hata påfugler / Tok den jævel'n med seg grå kuler / Og det e-kke første gang jeg står på en scene / Men de på første rad er overlevende.»

Film, film, film

Marte Blikstad-Balas: – Jeg har sett på verk innenfor naturfag på barne-trinnet. Jeg reagerer på at elevene ikke skal lese særlig mye. De skal bare se på film, film, film. Det leses mindre og mindre i norsk skole. I de nyeste Pisa-undersøkelsene sjekket de blant annet hvor lang den lengste teksten du måtte lese i norsk, var. Tallene får lærerne til å gråte. Det er så korte tekster nå, i mange fag. Også i norskfaget leser vi kortere tekster enn i flere av nabolandene våre. Det bekymrer meg at det du skal lese på



DEN POPULÆRE POETEN: Trygve Skaug er representert i alle norskverkene panelet så på. Her i Cappelen Damms «Skolen».

disse plattformene, skal passe inn i en boks, i et kort tidsrom. Det peker mot min største bekymring med fagfornyelsen. Du kan mene mye om hva dybdelæring egentlig betyr, men jeg synes at de læremidlene jeg har sett, har for lite utforskning og refleksjon. Det er jo selve hoved-parolen i fagfornyelsen: Elevene skal utforske og reflektere. Da må de få anledning til å være i teksten i lengre tidsrom enn hva det legges opp til her. Det virker som om forla-gene i mange tilfeller ikke bidrar til sammenheng mellom alle de modu-lene og de korte tekstene de mener skal utgjøre fagene.

Humaniora kan tape

Knut Hoem: – Den enorme mulig-heten i norsktimen er om eleven får knytte tekstene til egen erfaring, og at den erfaringen de bringer inn, blir anerkjent av læreren som verdifull.

Marte Blikstad-Balas: – Det stemmer godt med den nye norsk-planen. Det burde vært mye mer av det. Jeg synes spesielt at Cappelen Damms «Skolen» bygger opp fagene for likt. Humaniora taper på at det ofte blir en slags realfagstankegang. Kjerneelementene i læreplanen har blitt kritisert for å være bedre egnet for realfag enn for fag som er mer humanistiske, som norsk og kanskje

historie. Det er fordi tankegangen rundt kjerneelementer er å bygge lag på lag, hvor ting blir utvidet år for år, til et lite tårn av kunnskap. Men norskfaget er ikke nødvendigvis sånn. Du lærer ikke på samme måte som i naturfag. Poenget er at jeg tror strømlinjeformingen av de digitale verkene må ha kostet noe i et eller annet ledd. Jeg er litt redd for at det er de humanistiske fagene det har kostet mest for.

Knut Hoem: – En foreløpig konklusjon for min del er at digi-tale læremidler kan formidle ting i forandring på en god måte. Hvis jeg skal tenke journalistisk, gir de muligheten for å bringe inn aktuelle elementer i undervisningen via de digitale plattformene – for eksempel pandemien. Men i norskfaget tror jeg vi har godt av at noe står i ro fra utgave til utgave. Fagbokforlagets «Synopsis» er for meg eksempel på en arbeidsdeling mellom papirboka og det digitale. Så kan de hente inn det digitale hvis det er helt krise. Hvis skolene tror at de kan greie seg bare med Gyldendals eller Cappelen Damms digitale verk, tror jeg de tar feil.

Marte Blikstad-Balas: – Ut fra det jeg har sett, er jeg enig. Det digitale alene holder ikke som utgangspunkt for god undervisning.

En tverrfaglig heksebrenning



Hvor informativt er det å lage en nettpat om at de har brent ei heks i bygda? NFFO-panelet tviler på læringsutbyttet.

Hvor tverrfaglig bør emnet være? Erik Bolstad kom over denne litt spesielle oppgaven:

Et tekstutdrag i Gyldendals «Kontekst» for ungdomstrinnet handler om Sva-Maska, en kvinne på Sunnmøre som er nevnt i Aina Bassos bok «Heksejakt og heksebrenning i Europa». I bygda si blir hun mistenkt for å drive med svartekunst. Hun blir halshugd og brent i 1664.

En av oppgavene lyder: «Tenk at det fant sosiale medium på Sva-Maska si tid. Lag ein chat mellom ein eller fleire personar i bygda. Bruk informasjon frå teksten slik at han blir ein del av samtalen.»

Erik Bolstad: – Det rare med sånne oppgaver er at de tar det ut av tid og sammenheng. Jeg skjønner ikke hva læringsutbyttet er. Elevene lærer jo verken hvordan folk kunne godta at heksebrenning pågikk, hvordan det var for dem som ble brent, eller hva det var som åpnet for dette i samfunnet. Det lager en avstand, selv om læreverket åpenbart prøver å gjøre det tett.

En lapskaus av fag

Marte Blikstad-Balas: – Det jeg er redd for, er at forlagene ikke knytter det de presenterer, til konkrete kompetansemål. Heksebrenning kan ha med både KRLE, historie og norsk å gjøre. Det kan samtidig ende i at tverrfagligheten blir en lapskaus av fag.

–Jeg skjønner ikke hva læringsutbyttet er.

Knut Hoem: – Jeg vet ikke nok om pedagogikk til å vite om dette er et godt grep for at de skal forstå teksten.

Marte Blikstad-Balas: – Det er jo ikke det! Først og fremst fordi eleven ikke trenger å gjøre noe annet enn å ta ting fra teksten og putte det inn i en nettpat. Jeg skjønner ikke hva poenget med oppgaven er, utover en løs tematisk likhet mellom det elevene skriver, og det de har lest. Dette minner meg om en annen, kjent bommert av en oppgave. Den er fra Vg3, påbygg i norsk, fra verket «Signatur 3». Her skulle eleven rett og slett tegne et monster, i samband med

Mary Shelleys bok om Frankenstein. Det var hele oppgaven! Jeg sier ikke at tegning ikke har noe for seg, men det var vanskelig å se utbyttet her.

Knut Hoem: – Det handler vel om å tilegne seg nok kunnskap til å iscenesette en eller annen form for aktivitet. Avgjørende ved heksebrenning må likevel være at eleven klarer å redegjøre for hva dette var for noe. Hvordan oppsto heksebrenning, hvor lenge varte fenomenet, når tok det slutt? Er det noe med at den historiske dimensjonen blir underspilt her til fordel for en lett-vint løsning? Første punkt må vel være å fortelle hva fenomenet besto i, før de lager en sånn nettpat.

Chatsladder

Erik Bolstad: – Noe av det viktige her er jo å skjønne hvordan samfunn kan gjøre helt jævlige ting mot enkeltindivider, samtidig som de tenker at handlingene er riktige. Denne hendelsen er veldig anvendbar på all mulig senere historieforståelse.

Marte Blikstad-Balas: – Men her skal de bare sladre om det i en chat.

Teknologien spriker

Erik Bolstad så nærmere på forlagenes tekniske løsninger for å formidle innhold. Her er hans vurdering.

Er det så digitalt, egentlig? Begrepet «Digitalt læreverk» tildekker hvor stort spennet faktisk er. Det spriker fra nettsider som framstår som rene PDF-versjoner av papirbøker, til læringsressurser som i alle fall til en viss grad utnytter mulighetene som ligger i digital læring.

–Det er lite som egentlig skiller fra oppgaver trykt i papirbøker.

Stoffet kan tilpasse seg eleven

Fordelene med digitale læreverk er at de kan tilpasse seg elevens forkunnskaper og ferdighetsnivå. I et ideelt opplegg forsøker systemet å forstå hvor mye eleven har lært. Det gir oppgaver og læringsressurser som er tilpasset. Det kan for eksempel gi elevene matteoppgaver, automatisk kartlegge om eleven har problemer med noen typer oppgaver, og så gi eleven flere oppgaver innenfor områder der han eller hun har svart feil eller har utfordringer.

På denne måten får elevene mer tilpasset undervisning enn det én lærer kan legge opp til. Elevene bruker mer tid på områder de trenger å øve på, mindre på områder de allerede har forstått. Denne typen verktøy brukes ofte i matteundervisning. Innenfor realfag er dette mye enklere enn innenfor humaniora. Likevel er det fullt mulig å se for seg



«Digitalt» dekker et spenn som går fra en enkel PDF til en interaktiv opplæring som hele tida tilpasser seg eleven, slår Erik Bolstad fast.

slike adaptive løsninger også der.

Dette handler om systemer som forlagene kjøper: I Norge er Kikora det mest kjente adaptive læringsverktøyet, internasjonalt er kanskje Khan Academy mest kjent.

Både Gyldendal og Cappelen Damm har oppgaver knyttet til de

fleste fagområdene sine, men det er lite som egentlig skiller dem fra oppgaver trykt i papirbøker. Ingen av læreverkene jeg har sett på, kan kalles adaptive på noen måte, utover at elevene får direkte tilbakemelding om riktig/feil svar i flervalgsoppgaver og regnestykker.

fordelene ved digital læring.

Gyldendals løsning virker mest teknisk moden og best utviklet av løsningene jeg har sett på. De har god variasjon mellom tekst, bilder og noe video. Cappelen Damms læremidler er innenfor en del fagområder svært dominert av videoer og lydfiler. De kan bare fungere som supplement til tekstbaserte læremidler eller som hjelpemidler i undervisningen. Både Gyldendal og Cappelen Damm gir lærerne god oversikt over hva elevene har lest, og hvilke oppgaver de har løst.

Felles for begge løsningene er at vanlige navigasjonshjelpemidler som «søk» fungerer dårlig: Jeg testet å søke etter ord som fantes i tekstene. Da opplevde jeg flere ganger at søkemotoren ikke klarte å vise relevante treff. Ingen av søkene håndterer vanlige synonymer. Og enda mer oppsiktsvekkende: Nynorsk- og bokmåselever får helt ulike søkeresultater når de leter etter noe. Hvis eleven søker etter «Norge», dukker for eksempel ingen tekster med «Noreg» opp!

Ikke noe for dyslektikere

Ingen av søkene jeg gjorde, håndterte feilstaving av ord. Ingen klarte å forstå entalls- og flertallsformer av ord. Det betyr at søket fungerer dårlig for elever med dysleksi, men også for andre som er usikre på hvordan et ord staves.

PDF-utgaver av bøker bør etter mitt syn ikke regnes som et «digitalt

læremiddel». Fagbokforlaget har ikke utnyttet noen av mulighetene som ligger i slike læremidler: Deres løsning består i all hovedsak av PDF-versjoner av bøkene. Også Gyldendal og Cappelen Damm har noen læreverk som PDF-utgaver.

Forlagene har laget noen tekniske løsninger som gjør slike PDF-bøker litt lettere å navigere. Det er likevel både veldig slitsomt og vanskelig å lese tekstene og ikke minst å holde oversikt over hvor man er i boka.

–PDF-utgaver av bøker bør etter mitt syn ikke regnes som et «digitalt læremiddel».

PDF er zoom, zoom

Det er selvfølgelig noen fordeler med å gi elevene tilgang til PDF-bøker: Det er billigere enn å trykke papirbøker, og elevene kan få tilgang til flere. Ikke minst slipper de å bære tungt.

Fordelene veier likevel ikke opp for ulempene: Det er liten skrift, du blir sittende og zoome inn og ut, og det er vanskelig å få flyt i lesingen. Kort sagt: PDF-teknologien står i veien for en god lese- og læringsopplevelse.

Kroppene er for pene

Erik Bolstad var nysgjerrig på hvordan de nye læremidlene behandler et emne som står nokså sentralt for mange unge, om ikke i selve skolehverdagen: sex og kropp.

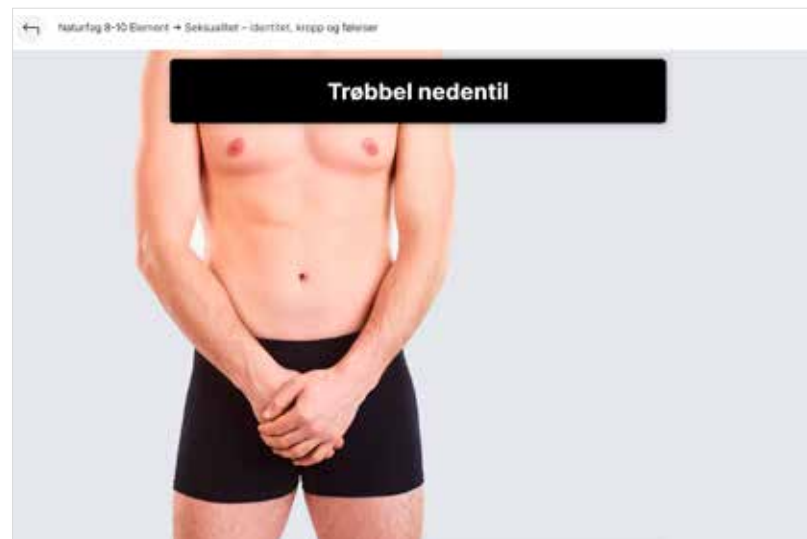
– Jeg stusser på billedbruken. Den er relativt heteronormativ. Alle fotografiene som viser noe annet, er på områder som handler om seksuell legning eller identitet. Illustrasjonsbildene er preget av å være Stock-foto. Her er veldig mange «pene» mennesker og veltrente kropp. Alle guttene har en god del muskler. I all-fall i læreverk skal man passe seg for slikt. Det synes jeg ikke de har gjort.

Bolstad noterte at både Gyldendals «Element» og Cappelen Damms «Skolen» presenterer og formidler emner som kropp, seksualitet og kjønnsidentitet.

– Jeg så etter forskjeller. I «Skolen» er det generelt lite innhold om temaet. De har noen gode videoer, som dessverre gjenbrukes gjennom fire trinn. Det virker lite sannsynlig at elevene skal sitte og se på de samme fire filmene om sex og følelser gjennom fire år.

– Det verste eksemplet: «Den voksne trenger hjelp til å slutte», som handler om å leke med tissen til barn.

I «Element» står det litt om grensesetting og kropp beregnet for første trinn, og kropp og seksualitet er godt dekket for åttende til tiende trinn. For de andre trinnene står det langt dårligere til.



– Alle guttene har en god del muskler. I all-fall i læreverk skal man passe seg for slikt, mener Erik Bolstad. Skjermdump fra Gyldendals naturfagverk «Element».

Å sette grenser

I Gyldendals «Refleks» for første trinn fant Erik Bolstad mye bra om grensesetting.

– Men hvor godt redigert er teksten? Det verste eksemplet: «Den voksne trenger hjelp til å slutte», som handler om å leke med tissen til barn. Forlaget serverer også platt-heter som denne: «At det kommer et levende menneske ut av livmoren, er egentlig helt utrolig, og det er begynnelsen på en helt ny tilværelse for både barnet og den eller de som har blitt foreldre.»

Han ser andre steder at forfatterne forklarer ting ganske direkte.

– Det er bra. For eksempel: «Når

du kommer så langt at sex er noe du faktisk kan tenke deg, er det to ting som må være på plass: lyst og seksuell opphisselse. Lyst er akkurat det, du må ha lyst til å ha sex. Å være seksuelt opphisset er derimot noe som skjer med kroppen. Hjertet dunker raskere, man puster litt annerledes, og man kan kjenne en god og varm følelse som brer seg fra underlivet. Grunnen er at det strømmer blod til penis og klitoris slik at de utvider seg og blir stive. Dette kalles ereksjon. I tillegg blir skjeden fuktig. Å være kåt er et annet ord for å være klar for sex.»



– Noen ganger er det mer tungvint enn godt er å skulle klikke seg gjennom svarene i naturfag, fastslår Marte Blikstad-Balas.

Hvorfor blir bananen brun?

Marte Blikstad-Balas ville gjerne se mer på hvordan naturfag ble håndtert. Her er hennes observasjoner om blant annet bananens modning.

Første gang jeg logget inn på Cappelen Damms nettsted, med det ubeskjedne navnet «Skolen», forsøkte jeg å få oversikt over hva som var det digitale tilbudet for elever som skal ha naturfag i sjetteklasser.

Det var enklere sagt enn gjort, for her var det mye å ta av. Etter noen timers klikking kan vi slå fast følgende: Mengden innhold er både «Skolens» største fordel og største ulempe.

En fordel er at læreren kan finne alt fra grublefilm om hvorfor bananer blir brune hvis de får ligge lenge på kjøkkenbenken – noe jeg skal komme tilbake til – til 39 ulike

faktafilmer om dyr, planeter og insekter. Her er en rekke selvretende test-deg-selv-oppgaver.

Hvor synlige er kompetansemålene?

Ulempen er at det hele framstår som utrolig rotete og lite oversiktlig. Noe av det som kjennetegner digitale tekster, er at vi klikker oss videre fra en tekst til en annen, og at tekstene er organisert ut fra noen prinsipper som gjør det enkelt for oss å finne fram. Slik er det ikke her. Jeg spør meg selv hvorfor ikke for eksempel kompetansemålene i faget – som sier hva eleven faktisk skal lære – i større grad er brukt for å organisere

nettstedet? Ja da, jeg vet at dette finnes i lærerveiledningen. Men verken eleven selv eller foreldrene har tilgang til den. Det bør derfor være synlig også for dem hva man egentlig prøver å oppnå med opplæringen.

Læreren må holde styr på mye

Å organisere sidene etter trinn ser smart ut ved første øyekast, men ikke når det er de samme ressursene som ligger på alle trinnene. «Skolen» forutsetter at læreren selv holder styr på både hva hun selv har gjort på sine trinn, og hva andre lærere har brukt av ressurser. Det er jo litt kjedelig hvis du skal starte en time

Fagfornyelsen

på sjuende trinn med det du tror er en spennende ny grublefilm om hvorfor de nevnte bananene blir brune. Så viser det seg at elevene har sett den både en og to ganger før med andre lærere.

«Skolen» framhever at det er en rekke digitale vurderinger du som lærer kan gjøre, og som kan gi innsyn i hva elevene forstår. Det finnes selvfølgelig en del gode oppgaver. Likevel er det tydelig at dette er en læringsressurs i sin tidlige fase.

Banan uten næringsverdi

La oss ta ett av mange mulige eksempler, som nettopp er det med bananene: I flervalgsoppgaven om hvorfor de blir brune, må du først klikke på rett svar på et bilde med tre alternativer. Så må du klikke på «svar» og så «neste» nederst på siden. Både for meg som nærmer meg 40, og for en generasjon som er vokst opp med nettbrett, er dette utrolig tungvint. Å trykke på rett svar hadde vært betydelig enklere og mer naturlig enn å måtte bekrefte svaret du nettopp klikket på, med hele to nye klikk – for hver eneste oppgave.

Det aller mest problematiske her er likevel ikke den merkelig

forhistoriske tekniske løsningen, men kvaliteten på oppgaven. Spørsmålet «Hvorfor blir bananer brune?» er kanskje krevende for mange av oss hvis vi hadde fått det som et åpent spørsmål. Men selv om vi ikke husker noe særlig kjemi, klarer vi å velge rett svar når vi kan velge mellom disse: «Fordi bananer blir solbrune, som oss mennesker», «fordi oksygenet i lufta reagerer

–Jeg er helt sikker på at denne oppgaven ikke gir læreren verdifull informasjon om noe som helst.

med stoffer i bananskallet», eller «fordi bananen prøver å grave seg ut av skallet». Jeg vet ikke om dette er ment å være morsomt, men jeg er helt sikker på at denne oppgaven ikke gir læreren verdifull informasjon om noe som helst. Her svarer du altså rett ved å velge bort det som åpenbart må være feil! Dette har ingenting med dybdelæring eller med utforskning å gjøre, to faktorer som framheves i den nye læreplanen. Dessuten er det flere andre svar som også hadde vært riktige,

for eksempel at bananen modnes og stivelsen omdannes til sukker. Dette er et klassisk eksempel på at noen har hatt behov for å lage oppgaver, framfor behovet for å finne ut hva elevene egentlig har forstått. Dessverre er det mange slike eksempler.

Løsrevet fra kjernen

Skal elevene lese noe i naturfag? Det kan se ut som det finnes noen ark læreren har tilgang til i lærerressurs, som ikke ligger tilgjengelig for eleven og foreldrene. Fraværet av saktekster, ikke film, som formidler innhold, er påfallende. Jeg lurar også på hvordan alle disse løsrevne filmene og testene forholder seg til kjerneelementene i naturfag og de nye ambisjonene om tverrfaglighet. Det framgår ikke av nettstedet eller måten de er organisert på.

Det finnes riktignok masse ressurser også om tverrfaglige temaer i «Skolen», blant annet de nevnte videoene der youtubere viser hvor lite de kan om for eksempel Stortinget, eller den langt bedre podkasten «Elevrådet». Der snakker elever om temaer som kan være tverrfaglig relevante. Her må imidlertid læreren selv finne ut hva hver av ressursene har av potensial både alene og sammen med andre ting, og på hvilke måter de kan inngå i og på tvers av fag.

Fraværende sammenheng

Oppsummert er det utrolig imponerende hvor mye stoff «Skolen» inneholder. Det er bra at lærere får tilgang til både filmer og podkaster med faglig innhold. Likevel er mangelen på sammenheng mellom ressursene slående. Mengden av dårlige flervalgsoppgaver bekymrer meg også, spesielt når det å gi innsyn i hva elevene kan, er noe av det «Skolen» er ivrig med å markedsføre.



Knut Hoem mener det er en flott tillitserklæring til elevene å spørre hvordan de selv tolker et dikt. Det er bedre enn å kreve at de ser en sammenheng mellom tre helt forskjellige tekster, slik en oppgave i et annet norskverk krever.

Knut ser på tre norskverk

Norsk er et viktig fag. Derfor har Cappelen Damm, Fagbokforlaget og Gyldendal lagt ned mye arbeid i løsningene sine. Tilnærmingene er likevel ganske ulike, konstaterer Knut Hoem.

«Kontekst» fra Gyldendal

Verket er tredelt: «Kontekst», «Kontekst tekster» og «Kontekst ferdigheter». Tittelen «Kontekst» gjenspeiler innholdet. Gyldendal Norsk Forlag synes det er av stor betydning at ungdomsskoleelever lærer seg abstrakte begreper og pedagogiske modeller. I den aller første teksten elevene får lese, «Tekst og sammenheng», brukes ordet «tekst» 13 ganger. «Kontekst»

blir brukt tre ganger. Til sammenlikning nevnes ordet «roman» én gang, for så å glimre med sitt fravær gjennom hele resten av det digitale undervisningsopplegget for ungdomsskolen. Også veiledningen til læreren er preget av at forlaget er opptatt av å vise at de behersker det pedagogiske stammespråket som læreplanene, også etter fagfornyelsen, er skjemmet av.

Linn Skåber, ikke Nordahl Grieg

I Gyldendals skolestudio for åttende til tiende trinn, «Tekst og sammenheng», ligger Linn Skåbers monolog «Til ungdommen». Jeg fant ikke et ord noe sted der om at det finnes et dikt med samme navn av Nordahl Grieg. Det ble sunget over det ganske land etter 22. juli.

Det er et pluss at elevene får eksempler på dikt, drama og noveller av norske forfattere med en gang i



Hva lærer eleven av å velge bort noe som åpenbart må være feil? Skjermdump av flervalgsoppgave (multiple choice) i Cappelen Damms «Skolen».

den digitale utgaven av læreverket. Det er også et pluss at eldre og yngre tekster står side om side. Man må som kjent ikke ha kjennskap til naturalismen for å ha glede av Amalie Skrams «Karens jul».

– *Læreboka er i Gyldendals digitale univers blitt avsenderløs.*

Overstyrende oppgaver

I oppgavedelen er det en klar tendens til overstyring. Noen i Gyldendal mener det er en sammenheng mellom Skåbers «Til ungdommen», «Våg å være» av Helsesista og «Din veg» av Olav H. Hauge. Det eneste som gjenstår for eleven, er å forsøke å finne ut hvilke sammenhenger Gyldendal Undervisning sikter til.

Det er stor forskjell på hva eleven får vite om teksten de skal behandle. De får vite hvem Karpe er, og når Karpe skrev diktet «Påfugl». De får derimot ikke vite hvem Ibsen var, og når han skrev «Et dukkehjem».

Dersom man klikker seg inn på oppgaveboksene, er det veldig forskjellig hva Gyldendal velger å fortelle til hver tekst. Og så er det den forbløffende mangelen på interesse for norsk litteraturhistorie. Hvorfor er det ikke en tidslinje?

Tysk innsnikelse

Og hvordan har tyske Ferdinand von Schirach og Gudrun Pausewang klart å snike seg inn i tekstutvalget i faget norsk? Det gleder jo meg som germanist. Jeg er glad for at tysk litteratur blir lest i Norge. Likevel

skjønner jeg ikke hvorfor de to er del av tekstutvalget her.

Verket lykkes bedre med grammatikk og språkhistorie. Grammatikken skjuler seg riktignok bak den jålete overskriften «Språk og muligheter». En første, overfladisk betraktning er at det virker enklere å undervise i grammatikk på en digital plattform enn i norsk litteratur. Her kan man ta for seg ett og ett fenomen under hver overskrift, for eksempel synonymer/antonymer. Det er kanskje enklere å lykkes med å forklare når ett og ett fenomen presenteres. Norsk språkhistorie skjuler seg bak den like jålete overskriften «Språk og mangfold». Her er det lagt til rette for en historisk fortelling fra runene til i dag, som gjør det enklere for eleven å forstå sammenhengen. Gyldendal har en kronologisk fortelling som det er lett å følge.

Uten avsender

Læreboka er i Gyldendals digitale univers blitt avsenderløs. Vi vet rett og slett ikke hvem det er som har skrevet det vi leser. Tekstene er jo forfatternes. Men hvem har skrevet dem? Hvem forteller for eksempel om det som står om Karpe? På omslaget til en fysisk bok står det hvem som er forfatterne bak. På nett er tendensen at mye blir avsenderløst.

«Skolen» fra Cappelen Damm Cappelen Damms nettsider «Skolen» er delt inn etter trinn. Jeg har sett på åttende trinn. Øverst på startsidene finner vi fire grå bokser: «Lese», «Skrive», «Omgrepsbank» og «Eleve tekster». I kategorien «Lese» finner vi dørgende kjedelige tekster om nøtter, stedsnavn og sjokolade, som kun har til hensikt å øke

lesehastigheten. Det er ingen annen begrunnelse.

Jeg synes det er rart at dette er det første forlaget velger å presentere for elevene. Det kunne like gjerne ha handlet om såpe og sparkstøttinger. Elevene skal bare vise at de har skjönt det de leser, og svare på oppgaver.

Deretter følger bokser med titler som «Sakprosa», «Skjønnlitteratur» og «Klassikere». Klassikere er altså her noe annet enn skjønnlitteratur?

Cappelen Damm har ikke stor tro på norske elevers lesekapasitet.

Tviler på lesekapasiteten

Cappelen Damm har ikke stor tro på norske elevers lesekapasitet. Jeg finner utstrakt bruk av filmer som pedagogisk virkemiddel. De har film på film på film. Et annet særpreg er den utstrakte bruken av quizaktige flervalgsoppgaver.

Verket «Skolen» inneholder et eget bibliotek. Der finner elevene hele bøker i digital form, ikke bare i utdrag. Det er en god idé. Men som alle vet, er det ekstremt krevende å lese på mobil eller bærbar PC. Et annet problem: Med unntak av Ibsen er bøkene utelukkende titler fra Cappelen Damm. Forlaget bruker altså også sin digitale undervisningsplattform til temmelig skamløs markedsføring av forlagets egne ungdomsbøker.

Pluss for appellene

Jeg setter pluss for videoene med appeller fra politiske partier.



Ja til gode tidslinjer, nei til pedagogisk stammespråk. Knut Hoems konklusjon etter å ha pløyd seg gjennom tre digitale norskverk er at de ser svært ulikt på virkemidlene.

Appellen er en muntlig sjanger. Her får hvert enkelt politisk ungdomsparti vise hva en appell er for noe.

Hva så med grammatikken? I grammatikkboksen får vi vite at mer innhold kommer høsten 2020. Det bidrar til at «Skolen» virker uferdig.

«Synopsis» fra Fagbokforlaget «Synopsis» har en annen basis enn de to andre verkene jeg har sett på, ved at det tar utgangspunkt i to trykte bøker: en håndbok og

en lesebok. Bøkene virker ganske nyskrevne. På den digitale plattformen har de en avatar – altså en figur – som heter Guru. Han gjør det mulig å søke på stikkord. Skriv for eksempel «roman», så gir Guru en forklaring.

24 sider Svingen

Håndboka består av to deler. Første del består av solide praktiske veiledninger i hvordan elevene kan skrive analyser av alle de typene av tekster de kommer borti i norskfaget. Jeg

synes gjennomgåelsene er imponerende grundige. De bruker 24 sider på å gjennomgå en novelle av Arne Svingen.

«Håndbok» er treffende. Her får eleven vite hvordan du skriver en novelle, hvordan du analyserer novellen, hvordan du skriver et dikt, en fagartikkel, med mer. Når noe er markert i teksten, kan du lese en forklaring i marginen, for eksempel «her bruker forfatteren et bilde».

Alt sammen er presist faglig ordentlig og oversiktlig og med en undertone av at dette tross alt er en begrenset materie, men har du lest disse sidene, så vet du det du trenger.

Takk for tidslinje

Mens første bok forteller hvordan ting skal gjøres, består den andre av utmerkede kapitler om dialekter og talemål, språkhistorie og litteraturhistorie – med tidslinje! Det gjør det hele oversiktlig og greit. Når elevene kommer ut igjen av dette verket, har de for eksempel lest dikt av Wergeland!

Minuset er at det er fryktelig tungvint å navigere i de digitale bøkene. Her er det forbedringspotensial.

Den vakreste setningen

Den vakreste setningen i «Synopsis»: «Hvordan du tolker temaet i diktet, er opp til deg». Det er en flott tillits-erklæring til eleven.

Leseboka består av et relevant og bredt tekstutvalg i alle sjangre, også sagn og eventyr. Den eleven som går gjennom disse bøkene, kommer dannet ut i den andre enden. Det er imponerende grundig. Min oppsummering: «Synopsis» er et imponerende grundig læreverk.

Dr.philos. Egil Børre Johnsen mener tida er overmoden for at også lærebøker får hedersbetegnelsen sakprosa.



– Lærebøker er også sakprosa!

Sverre Gunnar Haga Mona Hauglid

Hvis man noen gang skal bruke ordet nestor, vil det ikke vært helt gærent å bruke det om Egil Børre Johnsen. Han var den første vinner av *William Nygaards legat for lærebokforfattere* da prisen ble opprettet i 1972. Han har siden utgitt over 60 bøker innenfor mange sjangre. Han ledet Lærebokutvalget i NFF i en årrekke i 1980-årene. I 1995 ble han den første presidenten i IARTEM – *The International Association for Research on Textbooks and Educational Media*. Han er æresmedlem i NFFO.

Ensartet

Og nå i sitt 85. år ser han altså nok en ny fagreform rulle ut. Men før vi snakker om fagfornyelsen:

– **Uavhengig av fag, hvordan vil du definere god lærebokprosa?**
– Jeg tror ikke god lærebokprosa kan

defineres uavhengig av fag. Spørsmålet ditt rører ved et problem som gjerne blir oversett. Elever kan ha sittet hjemme med lekser i fem-seks forskjellige fag og tilsvarende mange bøker foran seg – en stabel med bøker. Hva da hvis den gjennomløpende språkføringen i alle bøkene har en og samme karakter? Da ville også en voksen leser fort gå trøtt.

– **Du mener altså at den språklige tradisjonen her har vært for ensartet?**

– Lærebokforskning har påvist at hvert fag krever sin uttrykksmåte. Det gjelder enten teksten er rettleidende, fortellende eller resonnerende. Da er det ikke nok å skrive såkalt enkel normalprosa tilrettelagt for årstrinnet. Språkføringen må være innforlivet med fagets egenart. Hvis man overser dette behovet, mister teksten særpreg, og

lærebokstabelen blir en grå masse, sier Johnsen.

Fornyelsen uteble

– **Du sier at «lærebokforskning har påvist»? Men da har vel det som du og andre har drevet med, gitt resultater?**

– En god del har vært forsøkt, men ikke så mye oppnådd. Takk for spørsmålet; nå kan jeg fortelle om mitt livs nederlag. Kan jeg få gå så langt tilbake som 32 år?

– Vær så god!

– I 1989 utga jeg boka «Den skjulte litteraturen», som kom i flere opplag. Med støtte fra Marit Landsem Berntsen og Trygve Ramberg i Universitetsforlaget la jeg samme år fram et forslag om opprettelse av *Nordahl Rolfsens institutt* – det skulle arbeide for en kontinuerlig kontakt mellom forskning, skole,

forlag og forfattere. Statsråd Einar Steensnæs tente på ideen. Men så ble det regjeringsskifte. Null institutt, sier Johnsen.

– Med Gudmund Hernes ved roret ble Norsk Pedagogisk Studiesamling – som rommet alle lærebøker utgitt i Norge – nedlagt. I stedet kom det et «læremiddelsenter» med en datafreak som direktør. Til dags dato har ingen ansvarlig instans sørget for det høyst tiltrengte samspillet mellom de fire leddene jeg nevnte. Forlagsredaktøren har stadig det avgjørende ordet, mens lærere, spredte forskere og forfattere gjør så godt de kan på hver sin post.

– **Men vi har da hatt en godkjenningsordning?**

– Ja, den begrenset utviklingen gjennom hele forrige hundreår. Lærebokutvalget i NFF sloss mot den i 1980- og 1990-årene. Vi mente at ordningen kastet blå i øynene på skolens folk. Det sto jo «godkjent av departementet» foran i læreboka. Men godkjenningen gikk ut på 1) å sjekke at det ikke var noe ukorrekt i språkføringen, og 2) at alle innholds-elementene i læreplanen var med. Men ingen spurte om tekstene var *leseverdige*.

– **Men dette var altså en ordning som forsvant i 2000?**

– På papiret, ja. Men tradisjonen er blitt hengende igjen i forlagsveggene. Den fornyelsen vi så fram til, uteble. Fram til våre dager har en lærebok fortsatt vært en trasig trykksak der man ikke husker navnet på forfatteren. En lærebok er en lærebok er en lærebok ...

– **Som betyr at ...?**

– Som betyr at forlagene produserer tykke og dyre bøker hvor forfatterne pent må prøve å presse inn alt som omtales i læreplanen. Det evige mottoet er: «Alt skal med.» Og stoffet skal være tilrettelagt for



Egil Børre Johnsen har forfattet over 60 bøker i mange sjangre. Her foran noen hyller med blant annet egne bøker.

enhver elev. Men ingen av disse målene er oppnåelige. Forlagene gjør kjøperne – altså lærerne – en bjørnetjeneste. I mitt fag, norsk, finnes det moderne lærebøker skapt av personer som på en og samme tid har arbeidet som forskere, lærere, forlagsredaktører og forfattere. De bøkene ble riktig tykke og egnet seg for grunnfagsstudiet.

Ny generasjon lærebøker

– **Men nå da, med fagfornyelsen?**

– Det blir spennende å se. Ideelt sett legger hovedtanken bak hele prosjektet, om utforskning og fordypning, grunnen for en helt ny type bøker – eller ikke bøker, snarere studiehefter.

Jeg drømmer om en ny generasjon lærebøker, med knappere tekster som skal ha et dobbelt formål: å insistere på begreper som gir fagforståelse, og å gjøre dette med et språk som frister til lesing. Litt patetisk kaller jeg det «logikk og poesi».

I hvert fag trenger elevene til enhver tid en vakker, tynn og rolig liten bok som kanskje til og med får plass i lommen, en fagets vekkelsesbibel med fortellingens tiltrekningskraft. Hvilken herlig konkurrent til pinupen Digitalia! Da kan fagene bli vesentlige for flere elever enn tilfellet er i dag. Det blir spennende

å se. Og tenk om man kunne få avisene med!

– **Avisene?**

– Ja, det burde være en selvfølge at lærebøker ble anmeldt på linje med annen sakprosa. Det har vært gjort to forsøk for et par tiår siden, ett av VG og ett av Aftenposten. I VG kom det omtaler som knapt var lengre enn boktittelen. I Aftenposten var man grundig, men sluttet etter kort tid. Jeg har min egen forklaring på fiaskoen. Lærebøkene var for like hverandre; de var *tilretteleggingsprodukter* formet over en og samme lest. De var ikke *litteratur*. Det hele ble for likt for anmelderne, som viste seg å være trofaste tilhengere av den gamle godkjenningsordningen. De fordypet seg i pensumdekning og såkalt pedagogisk utforming i stedet for å se på tekstene som litteratur og stille ett hovedspørsmål: Hvor lødige er tekstene i denne boka for 17-åringer?

– Da vår forening ble stiftet i 1978, var det knapt en nordmann som tok ordet sakprosa i sin munn. Nå går ordet igjen i spaltene. Imidlertid omfatter det også lærebokspråket. Så hvorfor er da ikke denne sjangeren blitt anerkjent som en litterær størrelse i vår offentlighet? Hvorfor inkluderer ikke hedersbetegnelsen sakprosa lærebøker?

Nå setter vi strek!

Hvordan ser den tegnede virkeligheten ut? Nå kommer en utstilling med det beste innen norsk tegneseriesakprosa.



Sverre Gunnar Haga



Illustrasjon: Lars Fiske

Sammen med Strand Forlag og Serieteket på Deichman på Grünerløkka i Oslo planlegger nå NFFO den nasjonale utstillingen *Saklig! Norges beste tegneserier fra virkeligheten*. Der skal den beste tegnede norske sakprosaen presenteres på bred front. Utstillingen får både en digital versjon og skal ut til biblioteksbesøkende over hele landet, i fysisk formater.

En bølge

– Den kreativiteten og det mangfoldet vi har sett i norske sakprosa-tegneserier det siste tiåret, forteller oss at vi foreløpig bare har sett begynnelsen på en bølge som vil vokse. Vi håper at denne utstillingen vil være en øyeåpner for lesere, men også at både tegnere og forfattere kan få noen ideer, sier Hans Ivar Stordal, redaktør i Strand Forlag. Utstillingen skal etter planen åpne 3. juni på Serieteket, men tidspunktet blir flyttet hvis koronoasituasjonen tilsier det. Her får publikum møte noen av landets fremste innen faget. Navnene som er på plass så langt (og representerte verk):

- Lars Fiske: «Grosz–Berlin–New York» eller «Herr Merz»
- Steffen Kverneland: «Munch»
- Kristian Krogh-Sørensen: «Gulosten – Liv i helvete»
- Hanne Sigbjørnsen: «Blod, svette og tress-is»
- Ida Larmo: «Bow and Arrow – en tegneseriedagbok fra London»

- John Jamtli: «Sabotør – Operasjon Muskedunder»
- Marta Breen / Jenny Jordahl: «Kvinner i kamp – 150 år med frihet, likhet og søsterskap»

Utstillingen skal gjøres fraktfrem og vises fram på Bergen bibliotek, Sølvberget Stavanger, Kristiansand bibliotek og Tromsø bibliotek utover i 2021 og 2022. Og flere biblioteker kan komme til.

I tillegg til selve utstillingen skal det lages en egen katalog, en egen nettutstilling, det skal være en rekke arrangementer på alle utstillingsstedene, en egen workshop for aspirerende sakprosategneserier og en workshop for barn, med serietegner Tore Strand Olsen.

Filtrert virkelighet

– Ordet på gata sier at det er stadig større oppslutning om tegnet sakprosa, både blant serieskapere, lesere og forlag. Hva kommer det av?

– For skapernes del tror jeg mange har jobbet seg inn i det og oppdaget at stoff de er interessert i, fungerer bra i tegneserieform. I takt med at flinke skapere har jobbet hardt med å utvikle sine unike innfallsvinkler og stiler, har de også fått anerkjennelse, priser og mange lesere. Da er det klart at forlagene også blir interessert, sier Stordal.

– Nå ser vi også at det blir flere samarbeid mellom forfattere og

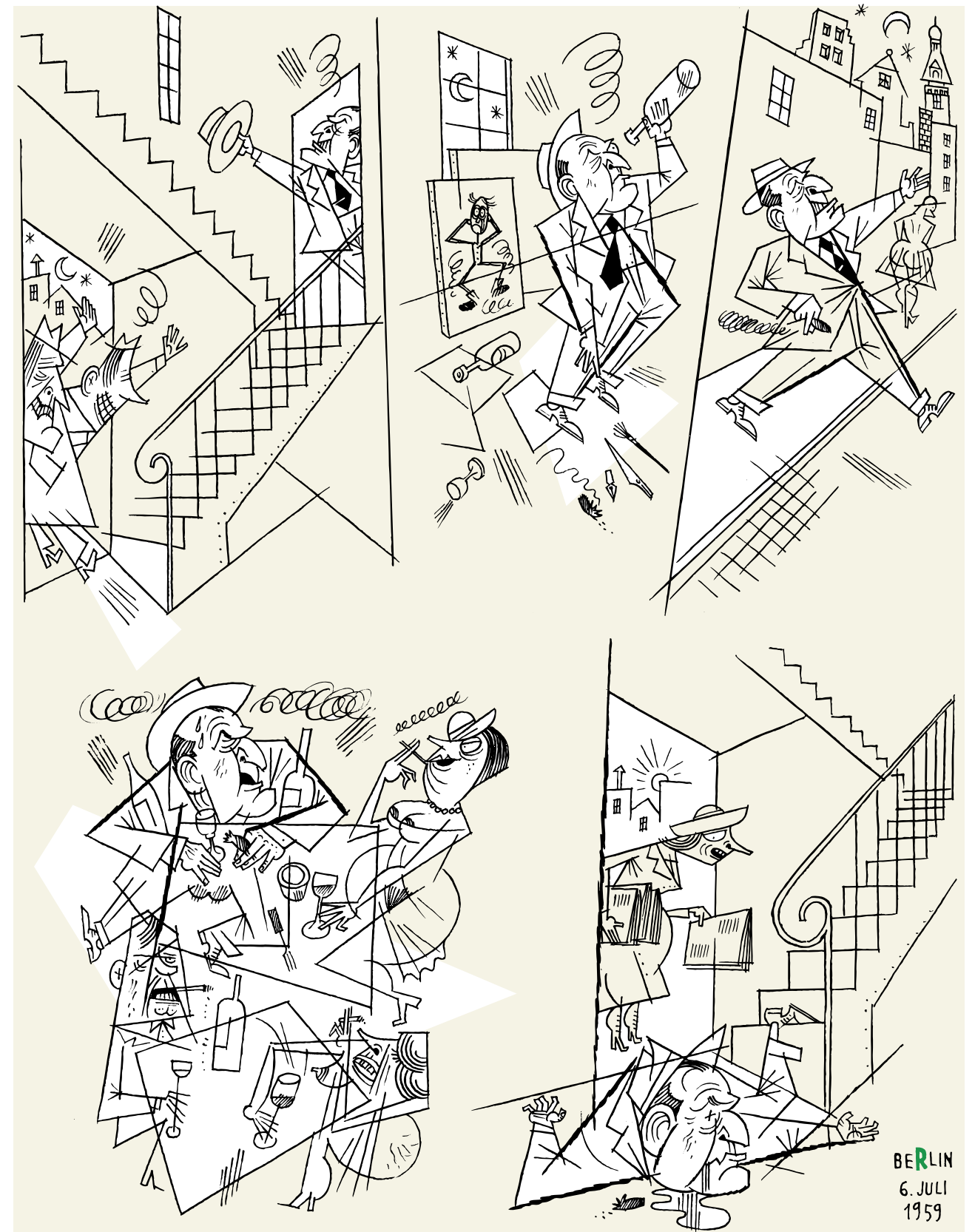
tegnere. Slike synergier mellom folk med ulike talenter tror jeg kan føre til mange gode sakprosategneserier i årene som kommer.

– Hva er det tegneserieprosaen kan by på som ikke kan fortelles gjennom en tradisjonell sakprosabok?

– Tegneseriene har selvsagt en styrke visuelt sett. Ikke bare kan man vise og fortelle på en mer umiddelbar måte, men tegningene har også en personlig stil. Rutene er som et subjektivt blikk, og jeg tror leserne intuitivt skjønner at de ser på en filtrert versjon av virkeligheten. Dette gir serieskaperne mange kraftige verktøy, for eksempel når de jobber med skriftlige kilder eller blander ulike måter å representere virkeligheten på.

– Det er lett å tenke seg at tegnet sakprosa bare er for unge folk. Fortell meg hvorfor dette er feil!

– Jeg tror alle som gir verk som «Munch», «Kvinner i kamp», «Sabotør»-bøkene eller «Kjære Rikard» en sjanse, vil se hvor mye denne formidlingsformen har å tilføre stoffet utover det rent tekstlige. Og tematisk kan vel ingen av bøkene i utstillingen vår anklages for å sikte spesielt ungt – det er faktisk overraskende mye fra historien, sier Hans Ivar Stordal.



Illustrasjon fra Lars Fiskes bok «Grosz» fra 2015, om den radikale tyske tegneren og maleren George Grosz (1893–1959).

Bokfyker i krisetid

Pandemien gjorde oss ensomme og bekymrede. Men også kreative og konsentrerte. Slik opplevde sakprosaforfattere og oversettere året som gikk.

 Per Asbjørn Risnes jr.  Marte Vannebo, Colin Eick og Ihne Pedersen



①



②



③



④



⑤

- ① Kaja Rindal Bakkejord
- ② Thomas Horne
- ③ Kristina Quintano
- ④ Hilde Østby
- ⑤ Øystein Morten

Vi når oversetter, forfatter og forlegger Kristina Quintano på telefon på vei til Hauge-sund. Det er et av de første foredragene på lenge som faktisk har blitt noe av.

– I fjor vår var det helt stopp i oversetteroppdrag, lite salg og oppmerksomhet for bøkene mine og avlyste arrangementer. Men utover høsten merket jeg at det er bra jeg har en nisje som oversetter av maltesisk. Da slapp jeg å konkurrere med alle som vil oversette mainstream romaner på engelsk, sier Quintano, som også driver en blogg som mottar noe støtte fra Fritt Ord.

– Jeg er dessuten utdannet lærer, så jeg kan jo alltid gå tilbake der, sier hun.

Økt salg, færre oppdrag

Det har vært et turbulent år for sakprosaforfattere og oversettere. Selve arbeidssituasjonen er fortsatt en endeløs rendezvous med tastaturet, skjermen og tvilen på egne formuleringer. Men hvordan har pandemien påvirket arbeidslivet til bokfyrer som oss?

Ifølge Forfattersentrum har både oppdrag og utbetalinger blitt halvert i løpet av det siste året. Mye

av det skyldes kuttene på om lag 40 prosent i Den kulturelle skolesekken. I en undersøkelse som NFFO har gjort, svarer hver femte oversetter at de har mistet oppdrag som følge av koronaviruset. En tredjedel av sakprosaforfatterne svarer det samme.

Samtidig gikk det ikke så ille i andre enden av næringskjeden. Det totale boksalg gikk opp drøye 10 prosent i fjor. Sakprosaen sto for mye av økningen. Ifølge nye tall fra Forleggerforeningen økte salget av sakprosa for barn og voksne totalt med 16 prosent. Også skolebøker og lærebøker så en økning i fjor. Oversatt sakprosa for voksne hadde en litt svakere oppgang på 3,5 prosent, mens oversatt sakprosa for barn økte med 10 prosent. Samtidig gikk oversatt skjønnlitteratur ned med 5 prosent.

Konvensjonell krise

Hilde Østby ga ut boka «Kreativitet» omtrent samtidig som Norge stengte ned. Hun anslår at hun mistet oppdrag for minst 150 000 kroner. Da hun skjønte det, prøvde hun å bruke tida «kreativt»:

– Jeg bestemte meg for å forfølge en litt rar bokidé jeg hadde hatt, sier

hun om det som ble «Mageboka». Boka fikk masse oppmerksomhet, men akkurat da den ble lansert nå i januar, stengte bokhandlerne i Oslo og Viken. Bok nummer to druknet også i covid-19.

– Jeg har fått konsentrert meg mer om å skrive. Men uten stipend til å skrive neste bok, om ensomhet, hadde det sett mørkt ut, og jeg hadde måttet begynne på Kiwi. De tjener bra der, har jeg hørt – både feriepenger og pensjon! Sånt kan en frilansskribent bare drømme om, sier forfatteren, som opplever at selv om oppdragene er på vei tilbake, er honorarene fortsatt rekordlave, og forfattere i mellomsjiktet rammes av kriseeffekten hun har dokumentert i «Kreativitet»-boka.

– Det er to krefter som trekker storselgerne opp og velger bort sårne som meg. Vi får mer konvensjonell smak av kriser, da velger vi det trygge og kjente. Og samtidig er alt salg som er basert på algoritmer, ekstremt konvensjonelt, mener hun.

Norske bestselgere koronavinnere

Vigmostad & Bjørke mangedoblet salget av mange av sine backlist-titler i fjor. Best av alle gikk den

fem år gamle boka «Surdeig». Men også titler som har med natur og friluftsliv å gjøre, har gått veldig bra, forteller sjefredaktør for sakprosa Frode Molven.

–Bokhandlerne fokuserer på norske bestselgere, gjerne med kjente forfattere, sier Molven og legger til at fjoråret var veldig krevende for forfattere med oppdrag som en viktig inntektskilde. Andre igjen har hatt stor nytte av fred og ro og skrivetid, mener han.

Erik Møller Solheim, sakprosa-redaktør i Cappelen Damm, mener mange forfattere har mistet en kanal for markedsføring av bøkene sine.

–Det har vært vanskelig å komme opp med fullgode erstatninger for forfatternes opptredener, foredrag eller deltakelser i paneldebatter. Og når mange av de vanlige salgskanalene begrenses av pandemien, vil nok det til en viss grad favorisere de bøkene som «selger seg selv», sier han og antyder at det også kan ha slått ut negativt på behovet for oversettere.

–I starten av pandemien tror jeg mange forlag konsentrerte seg om å gi ut de bøkene de allerede hadde antatt, før de ville kjøpe rettighetene til nye prosjekter. Men nå ett år etter pandemiens utbrudd vil jeg si

at vi befinner oss i noe som likner en normalsituasjon, sier han om oversetterbehovet framover.

Være i språket

Camilla Larsens plan var å gå inn for flere tradisjonelle bokoversetteroppdrag da foreldrepermisjonen hennes var ferdig i mars i fjor. Tidligere hadde hun oversatt mest bruksprosa og faglitteratur for næringslivskunder.

–Den planen er lagt på is. Det er ikke så lett å være «nykommer» i forlagsverdenen for tida. De godt etablerte hadde kanskje flere bøker i pipelinen da krisen kom, eller de har gjerne flere bein å stå på, sier oversetteren, som mener den nye situasjonen har gjort henne bevisst på hvilke rettigheter som mangler, og hvor lett det er å falle mellom to stoler i ulike ordninger. Hun legger til at også oversettere rammes av reiseforbudet under pandemien.

–Jeg reiser jo også for å «være i språket», få impulser fra språkområdet jeg oversetter fra, og få praktisert språket, sier frilanseren, som er vant til at oppdragsmengden varierer.

Kollega Kaja Rindal Bakkejord måtte avlyse en studietur til Lisboa

som hun hadde fått NFFO-midler til å gjennomføre.

–Vi oversettere har i tillegg en ensom arbeidshverdag og «lever på» å kunne møtes til kurs, seminarer og sammenkomster i løpet av året, noe det naturligvis ikke har vært mulighet til, sier Bakkejord, som ikke har fått et eneste nytt oversetteroppdrag siden pandemien startet. Hun har likevel klart seg fint takket være språkvask, konsulentoppdrag og koronastipend.

–Jeg vet det er mye frustrasjon og ensomhet der ute nå i tillegg til mangel på oppdrag, sier oversetteren, som kjenner flere kolleger som har måttet skifte beite.

Koronafast i Georgia

For frilansere er krise en stabil del av tilværelsen, mener oversetter og forfatter Aleksander Melli. Han måtte avbryte en bokreise og ble sittende nokså fast i Tbilisi i Georgia i et halvt år.

–Det var hyggelig det, men det førte til at jeg måtte utsette en reise-skildring om klima. Kompensasjon var ikke aktuelt fordi jeg ikke har hatt næringsinntekt som forfatter i noen år, sier Melli, som på grunn av en antydning til «oppdragstørke»

som oversetter i 2020 takket ja til et tilbud om å skrive bok om Italia. Samtidig har pandemien endret tilnærmingen til en debattbok om klima som han har jobbet med i noen år. Spørsmålet «Hva nå for klimabevegelsen?» er blitt enda mer komplisert å finne fornuftige svar på.

–Som klimaaktivist har jeg lenge hatt en preapokalyptisk livsanskuelse, så jeg prøver så godt jeg kan å følge mottoet: «Never waste a good crisis.» Med all mulig respekt for de millionene som er hardt rammet, sier han.

Påtvungen konsentrasjon

For forfatter og Brage-vinner Thomas Horne var koronakrisen medvirkende til at han klarte å bli ferdig med «Klimaguiden» til utgivelse i høst.

–Første halve året hadde jeg mange planlagte foredrag som ble avlyst. Jeg fikk jo full panikk for økonomien, men det var bra for boka med påtvungen konsentrasjon og fokus, sier Horne, som anslår han tapte om lag 350 000 kroner på formidlingsoppdragene som uteble. Men han overlevde på stipender, prispenger og koronastøtte. Han er spent på hvordan det neste året skal bli, hvor lang overgangsperioden fra

restriksjoner til faktiske inntekter blir.

–Nå har jeg et prosjekt som krever en del research rundt i Norge, og det må jeg bare utsette til det er mulig å reise igjen. Og så er jeg invitert til Bjørnsonfestivalen i september, så vi får håpe det kan la seg gjøre, sier han.

Reise med VR-briller

Øystein Morten var på Island for å gjøre research til boka «Jakten på Eirik Raude» i mars i fjor. Han kom seg hjem med båt i siste liten. Men den planlagte turen til Grønland måtte skrinlegges, og da falt bokprosjektet litt sammen. Og samtidig ble cruiseforedragene han har holdt på med de siste årene, også avlyst.

–Jeg tapte kanskje 150 000 på alle disse avlysingene. På den annen side blir det bedre tid og ro til å skrive, sier forfatteren, som også fått koronastipend fra Kulturrådet og skrevet i Store norske leksikon etter at NFFO ga ekstra midler der.

–I sum går dette greit. Jeg er så privilegert som lever av å være frilansforfatter og historiker at jeg ikke vil klage, sier Morten, som har forsøkt å tenke kreativt rundt arbeidssituasjonen. Det går fint an å intervjuere forskere på Skype og ta

virtuelle vandringer med Google Earth, VR-briller og Microsoft Flight Simulator, tror han.

–De største utfordringene mine som sakprosaforfatter er som før: min egen latskap og udugelighet i et samfunn der de fleste av oss har det så altfor godt, sier han.

Artikkelforfatteren lanserte selv en bok dagen før nedstengningen i mars 2020. Han måtte også utsette researchturen til en bok om matkultur i Midtøsten.

Siste dans med Geir

Også årets årsmøte for NFFO og Det faglitterære fond blir av det digitale slaget. Og det blir det siste for Geir Hønneland som styreleder i NFFO.

 Sverre Gunnar Haga  Ilja C. Hendel



Geir Hønneland trer av som styreleder i NFFO ved årsmøtet i april.

Den pågående du-vet-hvilken-situasjonen gjør at det heller ikke i år er forsvarlig å arrangere et fysisk årsmøte for Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening og Det faglitterære fond.

Men årsmøte blir det – 17. april, foran din egen dataskjerm.

Den formelle innkallingen til årsmøtet skjedde 27. mars, samme dag som årsmeldingen for 2020 ble lagt ut på nffo.no.

Et levende årsmøte

NFFOs administrasjonssjef Roar Svartberg forteller at det kom brått på at fjorårets årsmøte måtte avholdes digitalt.

– Da måtte vi velge mellom de få løsningene som var i markedet. Den såkalte OBOS-løsningen fungerte greit som en nødløsning for å få avviklet et møte hvor medlemmene kunne ta stilling til saker som et årsmøte må vedta: årsberetninger, regnskap, budsjetter og valg. Saker hvor det ønskes og kreves diskusjon, måtte utsettes, og det ønsker vi ikke skal skje igjen.

– Det må bli digitalt årsmøte i år også, men nå har det kommet flere leverandører på banen. Vi vil ta i bruk en modell som legger til rette for et digitalt møte hvor det vil være mulig å ha diskusjoner, fremme forslag og foreta avstemninger i møtet, sier Svartberg.

Årsmøtet blir det siste for Geir

Hønneland som leder av foreningsstyret. Han har gjort mange rike erfaringer i sine tre år i posten.

– Jeg er rett og slett veldig glad og takknemlig for å ha fått muligheten. Det har vært faglig spennende, utfordrende til tider, og jeg har blitt kjent med mange veldig flotte folk. Perioden har vært preget av to unntakstilstander. Det siste året har jo pandemien overskygget det meste, og størstedelen av det første året mitt var jeg arbeidende styreleder i foreningens administrasjon – så egentlig har jeg bare hatt ett «normalår».

Storpolitikk

Året som arbeidende styreleder var det morsomste og faglig mest interessante, synes han.

– Både fordi jeg hadde gode kolleger i administrasjonen rundt meg, og fordi jeg ble kastet rett ut i bokbransjens storpolitikk, med møter både med statsråder og i Stortinget nærmest fra dag én. Jeg var ikke klar over at NFFO var en så tung aktør i norsk bokbransje som vi faktisk er – det håper jeg medlemmene våre forstår! Men det viktigste av alt for meg disse tre årene har vært at vi har hatt et usedvanlig velfungerende foreningsstyre – det har vært en fryd å jobbe sammen med disse folkene. Jeg kommer til å savne dem.

– Hvilke faglitterære utfordringer vil du si det var spesielt spennende å jobbe med?

– Jeg vil være forsiktig med å trekke fram enkeltsaker – det er helheten i det faglitterære kretsløpet som er viktig, de ulike elementene i det kollektive vederlagssystemet sett i sammenheng. Skal jeg framheve noe jeg særlig har latt meg imponere over, må det kanskje bli foreningens juridiske og bransjepolitiske arbeid, både gjennom kontinuerlig forhandling om og reforhandling av det kollektive avtaleverket for

faglitterære forfattere og i direkte bistand til enkeltmedlemmer.

– Nå går jeg av før tida fordi jeg har fått lederjobb i en annen frivillig organisasjon, og en av de tingene jeg hadde ønsket å bruke mer tid på framover, er foreningens internasjonale arbeid.

Frykter intet

– **Ja, nå begynner du som generalsekretær for Den norske Helsingforskomité. Hva er den viktigste lærdommen du tar med deg fra styreledervervet her?**

– Jeg hadde ledererfaring fra forskningssektoren fra før av, og forskere er vel ikke akkurat kjent for å være de letteste å styre. Men å lede en medlemsbasert interesseforening av skrivende mennesker er bæring av sprikende staur på et helt annet nivå. Det er velartikulerte personer med sterke meninger, og det er reelle interessemotsetninger mellom enkelte av foreningens medlemsgrupper.

– Nå vil jeg ikke overdrive disse motsetningene materielt sett – vi nyter alle godt av stipendordningene våre. Men det er ikke til å komme bort fra at det er en viss interessemotsetning mellom for eksempel akademikere i faste stillinger og generelle sakprosaforfattere som i stor grad lever av stipender og annen støtte til konkrete bokprosjekter. Temperaturen på vårt siste fysiske årsmøte var høy, for å si det sånn. Nå går jeg litt utenfor spørsmålet ditt, men kortsvaret mitt får vel bli at etter noen år som NFFO-leder er det intet jeg frykter av ledelsesutfordringer.

– Hvilke råd vil du gi din etterfølger?

– Prøv så godt du kan å fordele din oppmerksomhet mellom de ulike arbeidsfeltene og medlemsgruppene i foreningen. Pass deg for ikke å fokusere utelukkende på dem du selv føler deg nærmest.

Velkommen til NFFOs nye medlemsportal

Nå er det blitt enklere enn noen gang å betjene ditt eget medlemskap på nettadressen minside.nffo.no.



Sverre Gunnar Haga



Ilja C. Hendel

Nå har NFFO lansert en flunkende ny medlemsportal: Mitt medlemskap.

–Tiden der du måtte lete gjennom innboksen etter påmeldingsbekreftelsen til medlemsmøtet eller søke i nettbanken etter kontingentbetalingen, er over, sier en fornøyd Camilla Marie Widholm, prosjektansvarlig og rådgiver i medlemssaker i NFFO.

Ulike portaler

Hun forteller at den nye medlemsportalen Mitt medlemskap i stor grad speiler NFFOs medlemssystem Consio og gir medlemmene bedre oversikt over egne medlemsdata. Påmelding til NFFO-arrangementer, fakturaoversikt med mulighet til å betale medlemskontingent og seminaravgift med kort eller Vipps, ikke minst tilgang til medlemsfordeler som digitalt abonnement på Bok & samfunn og Stavrus skattepakke er noe av det medlemmene har tilgang til i Mitt medlemskap.

– **Aller først, Min side / Mitt medlemskap, er det ikke det samme?**

– Nei, det er det ikke. Helt kort: Min side er NFFOs og Det faglitteære

fonds søknadsportal for å søke om stipender og medlemskap. Alle kan opprette en Min side-bruker, men kun medlemmer vil ha tilgang til medlemsportalen Mitt medlemskap.

– **Hva er det nye i Mitt medlemskap-portalen?**

– La oss starte med innloggingen: Av både sikkerhetsmessige og brukervennlige hensyn har vi implementert løsningen Single Sign-On (SSO), engangsinnlogging, på godt norsk. Medlemmene logger seg inn i «Min side», og derfra har de direkte

tilgang til «Mitt medlemskap», sier Widholm.

– Som sagt er det kun NFFO-medlemmer som har tilgang til Mitt medlemskap. Det betyr at ikke-medlemmer som prøver å gå inn på siden, kommer til lukket dør med beskjed om enten å søke medlemskap eller kontakte meg for å reaktivere tidligere medlemskap, sier hun.

Arrangementer

– For mange vil nok påmelding til NFFO-arrangementer være hovedgrunnen til at de logger seg inn i



Mitt medlemskap, sier Widholm. Ønsker du å melde deg på et arrangement? Velg fanen «Påmelding». Ønsker du å dobbeltsjekke at du er påmeldt til arrangementet? Klikk på fanen «Arrangement». På sistnevnte har du dessuten oversikt over tidligere arrangementer du har deltatt på.

Påmeldingsskjemaet er i tillegg forbedret med mulighet til å legge inn beskjeder om spesielle helsebehov til administrasjonen. Sett at du planlegger å delta på årskonferansen og har dårlig hofte. Gi oss beskjed om det i påmeldingsskjemaet, så sørger vi for at du får et rom nærme konferansesalen.

I henhold til EUs nye personvernforordning vil tilleggsinformasjonen

vi lagrer om medlemmene i forbindelse med et arrangement – allergier, overnatting og så videre – automatisk slettes etter arrangementet er avholdt.

– **Helt til slutt: På velkomstsiden skriver du at sidene er under utvikling. Betyr det at vi kan forvente flere tjenester der?**

– Helt riktig. Det mest essensielle er på plass, men hvorfor stoppe der. Jeg har mange planer for Mitt medlemskap som jeg tror medlemmene vil sette pris på, så bare følg med! De nye medlemssidene på nett har Widholm utviklet sammen med Team Data System AS, leverandør av NFFOs medlemssystem Consio.



Vi tror medlemmene får en enda bedre og lettere vei inn i medlemssystemet med den nye nettportalen, sier Camilla Marie Widholm, prosjektansvarlig og rådgiver i medlemssaker i NFFO.

– Pass på boka di!

– Forfattere bør passe seg for at aviser, podkaster og andre medieaktører «bruker opp» boka deres, sier Jon Gangdal. Selv opplevde han at en av bøkene hans ble usynlig som hovedkilde til en ny, populær podkast.



Sverre Gunnar Haga



Sturlason (Gangdal)

Monster (Jahr)

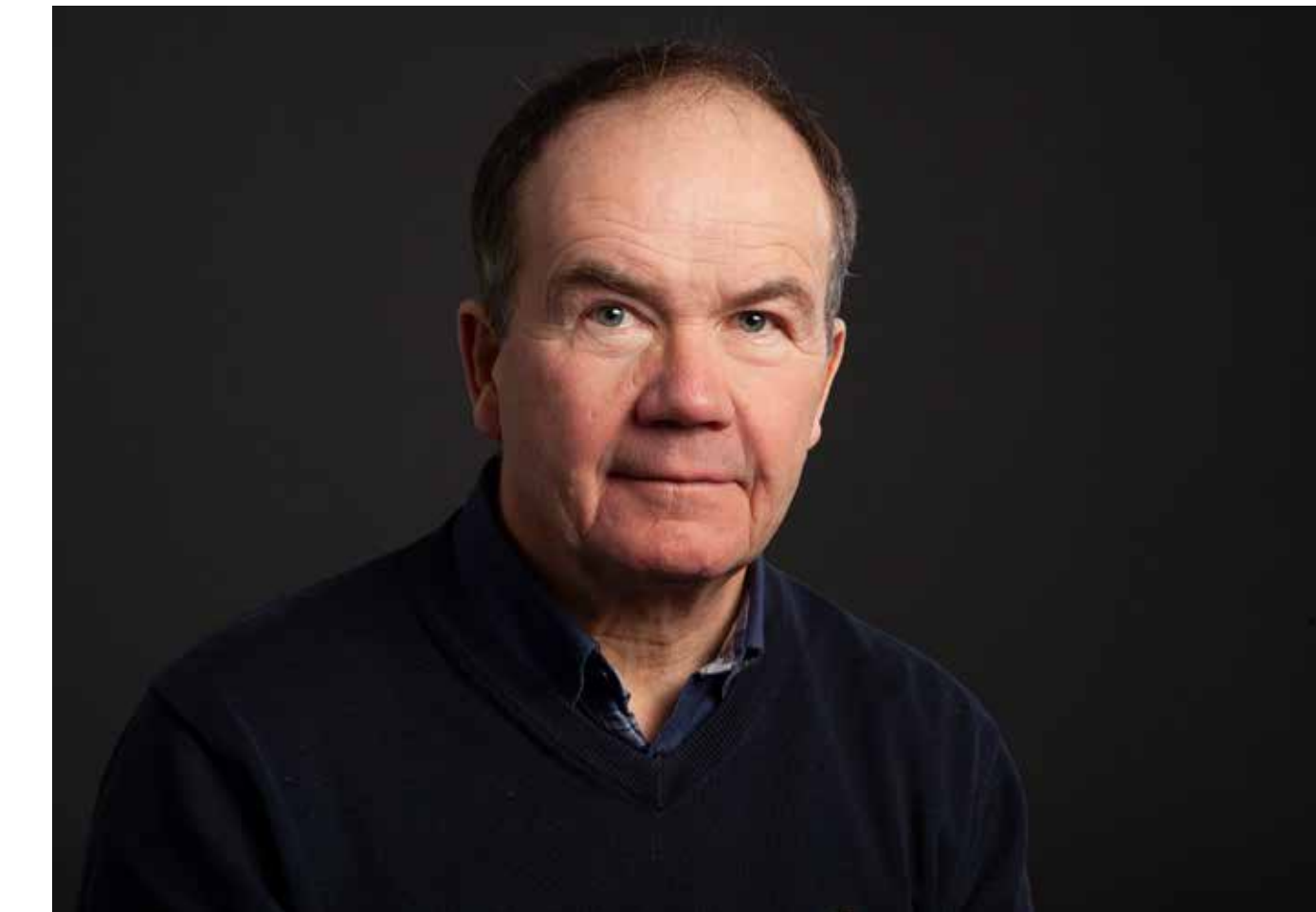
Sara Høines, NRK (Heyerdahl)

Drømmen går i oppfyllelse: Du har gitt ut en ny bok, og nå ringer A-magasinet. De vil ikke bare lage en sak på boka di med den veldig spennende historien, men de vil også gjøre det over ti sider. Betingelsen er enerett. Og kanskje risikerer du at hele historien blir fortalt så godt i magasinet at ingen gidder å kjøpe boka fordi den oppleves som ferdiglest. Tar du sjansen?

Eller: Den spennende nye podkasten som alle snakker om, er mer eller mindre basert på boka di om temaet. Du er blitt intervjuet som en del av researchen, og du skjønner at det meste av materialet i serien baserer seg på arbeidet ditt. Er det verdt det når når boka di ikke engang blir nevnt som kilde av programskaperne?

Fritt fram?

Det siste skjedde journalist og forfatter Jon Gangdal, som i 2010 ga ut boka «Jeg tenker nok du skjønner det sjøl. Historien om Christoffer», på Kagge forlag. I januar 2021 kom podkasten «Christoffer-saken» – skapt og produsert av selskapet Svarttrost – i NRK-serien «Hele historien». Både Gangdals bok og podkasten forteller den tragiske og rystende historien om den åtte år gamle Christoffer Gjerstad Kihle, som i 2005 ble funnet død i senga



– Pass på så ikke boka di blir «brukt opp» av podkaster eller andre medier, advarer Jon Gangdal.

si, og der stefaren ble dømt for mishandling med døden til følge.

– Jeg ble intervjuet i mange timer til sammen og hjalp til med kilder, telefonnumre og andre praktiske opplysninger. Men så hørte jeg ikke noe mer. Og så kom første episode. Ingenting var nevnt om min bok. Jeg tenkte det kom i den andre episoden, men det var ikke noe der heller – ingen henvisning overhodet. – Jeg vil gjerne presisere at jeg ikke

tar opp dette for å sutre, men for å få fram den prinsipielle siden. I arbeidet med det etiske sjekklista (som Jon Gangdal var leder for, red.anm.) var kreditering av andres arbeid veldig sentralt og noe vi brukte mye tid på i utvalget. Stofftyveri, som det kalles i akademia, er et stort problem. Hvordan er dette regulert i disse nye formidlingsflatene? Er det andre regler og fritt fram for podkaster, for eksempel?

Historien bak

Gangdal mener det var urettferdig overfor boka også fordi podkasten ikke brakte noe nytt til torgs.

– Noe av det vesentlige med denne saken er ikke tatt med i podkasten, som er et hovedanliggende i min bok også, nemlig hvordan kunne dette skje – og hva må til innenfor forebygging og samhandling mellom de offentlige instansene som skal hjelpe barn til et bedre liv? Min bok var nok

medvirkende til at det blant annet ble opprettet obligatoriske åstedsundersøkelser ved plutselig barnedød, men utover det har det skjedd forbausende lite de siste ti årene med tanke på en helhetlig og tverrfaglig tilnærming til at utsatte barn får hjelp i tide. Hva er det for eksempel med lovverket som begrenser samhandling med alt som har med barn å gjøre? Jeg trodde i det minste podkasten ville ta dette skrittet videre.

Gangdal forteller om en annen opplevelse knyttet til en av hans bøker, «Noen kommer til å bli drept», som utkom i 2017. Den handler om den såkalte Søgne-saken fra 2015, der en 14 år gammel gutt drepte sin jevnangamle venninne med fullt overlegg.

– I stor grad handler også denne boka om hvor svakt barns rettigheter står i Norge. Da jeg lanserte boka, slo VG til med sju siders reportasje, med hovedvekt på å trekke ut dramatikken fra hendelsen, selve drapsgjerningen. Og det er å gjøre også denne saken en bjørnetjeneste, med ved å ha underholdende virkelighetsdramatikk i fokus. Boka var så vidt nevnt i en bisetning. Av journalistguruen Robert Green har jeg lært at «you should be a reporter, not a

repeater». Noen surfer altså her på andres seriøse arbeid, men kutter ut det fundamentale som ligger bak, sier Gangdal.

Lager nye maler

NRK medgir at krediteringen i podkasten kunne ha vært langt bedre for Christoffer-podkasten, sier Siril Heyerdahl, redaksjonssjef i NRK dokumentar og samfunn.

– NRK har gode krediteringsrutiner og skal også ha disse på plass når det er eksterne leverandører. Vi ser denne saken som en påminnelse om at det er viktig for kilder å bli kreditert riktig. Det er spesielt sentralt å opplyse om kilder som gir unik informasjon. Hver plattform krever sine egne krediteringsrutiner. NRKs podkastledelse deler nå en mal for hvordan vi krediterer på podkast – både med interne og eksterne leverandører.

– I hvilken grad er gjennomarbeidede dokumentarbøker attraktive som utgangspunkt for podkaster og dokumentarer for radio og TV?

Dokumentarbøker og dokumentarserier interesserer seg ofte for samme type saker. Et



– Vi ser denne saken som en påminnelse om at det er viktig for kilder å bli kreditert riktig, sier Siril Heyerdahl, redaksjonssjef i NRK dokumentar og samfunn.

gjennomarbeidet utgangspunkt er attraktivt uansett plattformen man ønsker å publisere på.

– **Du skriver i en e-post til Gangdal at «NRK har i perioder hatt policy at all takking skjer utenfor selve produktet og ikke synes i rolle-teksten». Hvorfor har det vært slik – hvis en sakprosabok har vært en viktig kilde?**

– Hvis en bok er en viktig kilde, skal den krediteres ordentlig. Her skal vi følge Vær Varsom-plakatens punkt 4.4: Det er god presseskikk å oppgi kilden når opplysninger er hentet fra andre medier. «Takk til» er en skjønnsmessig vurdering. Ofte bidrar mange personer og institusjoner med hjelp og tilrettelegging. I radio- og TV-sammenheng har man av plasshensyn ofte nøyd seg med å takke for sentrale bidrag.



Sindre Leganger, journalist i podkastselskapet Svarttrost.

Flere kilder

Journalist Sindre Leganger i Svarttrost sier at Gangdals bok bare var en av mange kilder i arbeidet fram mot en podkast.

– Hans bok var en del av en veldig stor research. Gangdals bok var veldig viktig for oss og en fin inngang for å få en oversikt over saken.

– **Men en slik bok er vel ikke kommet av seg selv, det er mange måneder og år med arbeid for å få gitt dere den oversikten i form av en bok. Hvorfor kan den ikke da krediteres på verdig vis?**

– Ved hver utgivelse må man sette et punkt for når kravet om kreditering inntreffer. Boka var nyttig, slik også alle saksdokumenter, alle dommer og alle avisartiklene var det. Vår generelle linje er at vi gjerne vil være raus med kreditering. Det er også viktig for dem det gjelder.

– **Også ifølge Vær Varsom-plakatens punkt 4.4 om kreditering?**

– Absolutt. Men så er det avveining da, hvor mye er det mulig å få med i et format som en podkast når kilde-listen blir veldig lang? Av og til kan det dreie seg om hundrevis av kilder. Der har bøker en fordel gjennom muligheten til å bruke fotnoter, som på en effektiv og oversiktlig måte angir kildene underveis uten å forkludre teksten for mye. Det har vi ikke på podkast. Så hvor skal krediteringen og kildehenvisningen komme i lyd? Er det før programmet, midt i eller etterpå når alle har slått av uansett? Det er der diskusjonen bør komme.

– Med Christoffer-dokumentaren måtte utformingen av rulleteksten følge NRKs policy for hvordan kilder skal krediteres og takkes, og var sånn sett ikke noe vi hadde direkte kontroll over.

Å tømme en bok

Kommunikasjons- og markedsfolk i forlagene må hele tida gjøre ulike vurderinger av hva som er mulig å få til av oppmerksomhet for hver enkelt bok. Hva som virker best, finnes det like mange svar på som antall bøker. Vi griper til tastaturet og sender en e-post til Raymond Vik, markeds- og kommunikasjonssjef i Kagge Forlag.

– **Vi ser altså fra tid til annen at noen sakprosabøker får en voldsom lanseringsboost, enten gjennom eksklusive saker over mange sider i avisenes helgemagasiner eller flere steder over flere dager. Slike muligheter er kanskje fristende for en markedsavdeling – men er det også en fare for at boka blir «tømt»? At leseren av disse sakene føler at alt av interesse ved boka allerede er lest?**

– Både forlag og forfattere må vurdere om boka tåler en magasin-sak. Med «tåler» mener jeg om bokas handling eller hovedpoenger i prinsippet kan destilleres ned til åtte sider, hvor magasinleseren føler de nærmest har lest boka. Det er ikke et problem for skjønnlitterære forfattere, men det kan være det for noen sakprosa-utgivelser.

– Generelt vil jeg si at magasin-saker om bøker er bra, det kan vekke leserens nysgjerrighet om utgivelsen. Det er oftest kildehenvisningen det kommer an på. Hvis saken er basert på innholdet i en bok og intervju med forfatteren, men det kun står en henvisning til boka i en bisetning litt ut i brødteksten, så er det en større utfordring enn at bokas innhold tømmes.

– **Hva er din erfaring med krediteringer av bøker i mediene? Er det alltid like synlig at det er en bok**



Bjørn Olav Jahr har hatt varierende erfaringer med hvordan hans bøker om Baneheia og Birgitte-saken er blitt brukt i podkaster og TV-serier.

som ligger til grunn for artikkelen/artiklene?

– Jeg har god erfaring med at bøker krediteres godt. I noen tilfeller er krediteringen vanskelig å oppdage, og det er uheldig. Bare i noen svært få tilfeller mangler den helt. Journalister som har skrevet bøker selv, er ofte ryddigst med kreditering, kanskje fordi de vet hvilket omfattende arbeid som ligger bak en bokutgivelse.

– **Setter dere noen krav til aviser og andre medier for hvordan boka skal krediteres?**

– Vi tar for gitt at kildehenvisningen er like god for bøker som for andre typer kilder.

Både–og

Bjørn Olav Jahr har opplevd bok-utgivelser fra flere sider av bordet, både tidligere som journalist og nå som forfatter og som forlags-redaktør i Gyldendal. Han har opplevd at begge hans siste bøker «Hvem drepte Birgitte Tengs?» og «Drapene i Baneheia» er blitt brukt som grunnlag i både podkastserier og TV-serier. Det har variert hvor god krediteringen har vært.

– Det er varierende grad for hvor

mye som er basert på mine bøker direkte, i disse sakene finnes det naturlig nok mange andre kilder også. Men uten mine bøker hadde ikke de ulike produksjonsselskapene hatt historien samlet – og det har stor verdi. Da VG laget sin podkast-serie, var de opptatt av sin innfalls-vinkel, som gikk ut på om Birgittes fetter var skyldig eller ikke. Og siden jeg har skrevet en hel bok som i aller høyeste grad sannsynliggjør hans uskyld, valgte jeg å takke nei på spørsmål om å bli med. Men de var flinke til å kreditere og var helt fair med det de brukte fra boka.

Det ble litt annerledes med podkasten om Baneheia-saken, sier Jahr.

– Der var man nok litt mer opptatt av å distansere seg fra mitt arbeid. Det kan naturligvis skyldes at mange er blitt provosert over at jeg i boka hevder Viggo Kristiansens uskyld. Men at podkasten har vært helt avhengig av min bok, det er det ingen tvil om, sier Jahr, om serien som ble produsert av Christian Marstrand's selskap Lyder Produksjoner.

– Men jeg prøver å tenke større på dette og lander på at det er en bra

ting at disse sakene får flere plattformer de blir fortalt på. Jeg tar det som et tegn på at det jeg har laget, er interessant og viktig.

Også i TV-produksjonssammenheng har Jahr opplevd store forskjeller.

– Produksjonsselskapet Monster var redelige og betalte for rettigheter til bruk i sin serie om Baneheia, som de også i stor grad har videreutviklet selv. TV-serien «Hvem drepte Birgitte?» var nærmest 1 : 1 med boka. Jeg fikk bra oppgjør for min rolle som en av to regissører, men var for naiv i forhandlingene om filmrettighetene. Disse har jeg ikke fått en krone for. Den tabben gjør jeg ikke igjen.

– Jeg er også enig med Jon Gangdal om at man skal passe på boka si også når man selger den inn for lansering. I hvert fall bør man det hvis det blir en uttømmende sak over mange sider i helgemagasinene, for eksempel, særlig når mange dessverre er dårlige til å kreditere. Bilde av boka vil de ikke bruke, for det er tekstreklame. Men å tømme den for innhold, det er innafor. Ser ikke helt fordelene for forfatter og forlag da, sier Bjørn Olav Jahr.

– Lærebøker på norsk blir ikke prioritert

Ny evaluering skal vurdere norskandelen i lærebøker for høyere utdanning.

– Språket er under sterkt press, sier Aslaug Veum, NFFOs representant i Diku-utvalget som deler ut millioner i produksjonsstøtte.



Sverre Gunnar Haga



Knut Jul Meland

Diku (Direktoratet for internasjonalisering og kvalitetsutvikling i høgare utdanning) har fått i oppdrag fra Kunnskapsdepartementet å gjøre en faglig vurdering av hvordan norske universiteter og høyskoler ivaretar norsk som fagspråk.

Videre er de også bedt om gjøre en gjennomgang av lærebokordningen – gjennom Lærebokutvalget for høyere utdanning – for å vurdere om det er behov for endringer i ordningen sett i lys av den språksituasjonen som preger norsk høyere utdanning i dag.

NFFO er invitert inn til høringsrunden og har levert et innspill som blant annet tar til orde for at Diku tar et mer aktivt eierskap til lærebokordningen, profilerer den tydeligere, innfører forfatterhonorarer.

NFFO ber også i innspillet om en vurdering av om oversettelser skal innlemmes i ordningen.

Et presset språk

Aslaug Veum er NFFOs representant i utvalget som gir økonomisk støtte til utgivelse av pensumlitteratur på norsk og samisk. Hun er førsteamanuensis ved Institutt for språk og litteratur ved Universitetet i Sørøst-Norge og mener det norske språket i høyere utdanning er under sterk press.

– Dikus lærebokutval for høgare utdanning løyver årleg trykkjestønad til 80–100 lærebøker på norsk. Dette viser jo at norske akademikarar gjer ein viktig innsats for å styrkje norsk fagspråk i mange ulike fag. Når det er sagt, er det opplagt at norsk fagspråk er under mykje større press

frå engelsk i dag enn då ordninga med læremiddelstøtte blei innført i midten av 1980-åra.

– Både internasjonaliseringa og teljekantsystemet i høgare utdanning medverkar nok til at mange tilsette i universitets- og høyskulesektoren ikkje prioriterer å skrive lærebøker på norsk.



– Både internasjonaliseringa og teljekantsystemet i høgare utdanning medverkar nok til at mange tilsette i universitets- og høyskulesektoren ikkje prioriterer å skrive lærebøker på norsk, sier Aslaug Veum, førsteamanuensis ved Institutt for språk og litteratur ved Universitetet i Sørøst-Norge og NFFOs representant i Dikus lærebokutvalg for høyere utdanning.

– Som det heter seg på Dikus hjemmesider: «Utvalget gir økonomisk støtte til utgivelse av pensumlitteratur på norsk og samisk. Grunnlaget for ordningen er at lærebøker på eget morsmål er viktig for norske studenter læring.» Hvor mye vil du si utvalget lykkes med sitt forsett

med årlige tilskudd på ti millioner kroner?

– NFFO har konkludert med at Dikus tilskottsordning for utgjeving av pensumbøker på norsk langt på veg fungerer tilfredsstillande, og ordninga er viktig for å sikre eit mangfald av utgjevingar. Ordninga gjer det mogleg å gje ut lærebøker

på norsk også i fag som har relativt få studentar. Samtidig veit vi det er behov for endå fleire norskspråklege lærebøker og at det innan ein del fagområde er særleg stort behov for å styrkje det norske fagspråket.

– Lærebokutvalet har til no vore pålagt å prioritere støtte til innføringsbøker, men vi ser at støtte til

bøker retta mot masternivå også er svært viktig, ikkje minst med tanke på vidareutvikling av norsk fagspråk.

– **Ja, der har vi det – norsk fagspråk. Vi kan godt forstå det, men vi vil gjerne at du sier det høyt: Hvorfor er det viktig med det, igjen?**

– Stortingsmeldinga om språk som kom ut i fjor, løfta fram utvikling av norsk fagspråk som eit viktig satsingsområde. Fagspråket er avgjerande for at norsk skal kunne vere eit fullverdig og brukbart språk også i framtida. Vi bruker jo fagspråket både i forskning og i undervisning, og det seier seg sjølv at det då er nødvendig å kunne uttrykkje seg om komplekse fenomen på presise måtar. Erfaringa mi er at det å omsetje eller tilpasse engelske fagomgrep og uttrykksmåtar til norsk ofte er avgjerande for å kunne forstå og formidle eit fagleg innhald på ein god måte.

Forfatterhonorarer?

– **En ting er at norske forlag og dermed UH-sektoren får økonomisk støtte til lærebøker gjennom denne ordningen. Men hva kan UH-sektoren selv gjøre for å få opp norskandelen? Ikkje berre for innføringsbøker, men også frå masternivå og oppover?**

– Det er eit godt, men omfattande spørsmål. Eg synest i alle fall UH-sektoren burde arbeide for å verdsetje denne typen publisjonar høgare enn det blir gjort i dag. Det kan gjerast både i form av betre utteljing i meritterings-systemet, FoU-stipend eller andre stimuleringsordningar.

– **Per i dag er det forlagene som søker om produksjonsmidler fra tilskuddsordningene. NFFO tar i sitt innspill til orde for at deler av**

potten også kan komme forfatterne direkte til gode. Vil dette føre til mer pensumlitteratur på norsk?

– Sjølv sagt vil auka økonomisk støtte til lærebokforfattarar også kunne verke stimulerande. Ei slik ordning vil med fordel kunne vere målretta mot visse fag der ein særleg treng å utvikle fagspråket. Vidare tenkjer eg at det kan vere eit generelt potensial for å rekruttere lærebokforfattarar blant unge akademikarar som nyleg har skrive doktoravhandling. Dette er unge forskarar med heilt oppdatert og nyvunne kunnskap, og mange har skrive heile eller delar av avhandlinga si på engelsk.

– I tillegg til auka økonomisk støtte er det avgjerande at lærebøker blir meir meritterande i universitets- og høgskulesystemet. Skrivning av lærebøker gjev i dag generelt svært lite utteljing i søknader om opprykk. Det auka kravet om vitskapleg publisering på engelsk kan såleis komme i konflikt med forventingane om at ein skal styrkje det norsk fagspråket, blant anna gjennom skrivning av lærebøker.

Ukjent ordning?

– **Tildelingslistene fra Diku viser at det i stor grad er lærebøker innen humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag som er tildelt støtte gjennom ordningen.**

Hvorfor er det mindre av norsk-språklige lærebøker innenfor for eksempel de naturvitenskapelige fagene?

– Ja, det er visse fagområde som dominerer tildelingane, medan andre er langt mindre synlege. Dette har samanheng med at ein del fagområde er underrepresenterte i søknadsbunken. Eg kjenner til at forlaga jobbar aktivt med å rekruttere lærebokforfattarar innanfor

område der det blir gjeve ut for få bøker, og at dette blant anna har resultert i fleire lærebøker på norsk til dømes innan det økonomiske og administrative fagområdet. Elles er eg nok ikkje den rette til å svare på kvifor det blir gjeve ut få norskspråklege bøker innan visse fagområde, men eg vil tru ein del av forklaringa er knytt til strukturelle utfordringar, som det at lærebøker ikkje gjev utteljing i teljekantsystemet.

– **Informasjon om denne lærebokordningen er ikke så godt kjent. Og det er jo noen millioner av kroner som deles ut hvert år. Hvorfor er den en godt bevart hemmelighet, så viktig for norsk språk som den tross alt er?**

– Ordninga er godt kjend blant dei etablerte norske forlaga som gjev ut lærebøker for høgare utdanning. Eg trur også etablerte lærebokforfattarar innan høgare utdanning veit om ordninga. Men unge akademikarar og andre potensielle lærebokforfattarar er kanskje i mindre grad klare over at ordninga eksisterer. Det er viktig å få fram at denne ordninga gjev auka moglegheit til å få gjeve ut ei lærebok som forlaget i utgangspunktet meiner at er for lite lønsam å gje ut.

Vil du skrive eller oversette sakprosa?

Søk stipend til å forfatte eller oversette sakprosa!

Vi inviterer forfattere og oversettere til å søke følgende stipender:

- Prosjektstipend til forfattere*
- Treårig arbeidsstipend til frilandsforfattere
- Ettårig arbeidsstipend til frilansoversettere

Søk også på stipendene våre med fortløpende søknadsfrister:

- Prosjektstipend til oversettere*
- Aktualitets- og debattstipend til forfattere*

**Debutanter kan også søke disse stipendene.*

SØK INNEN 9. APRIL KLOKKA 15.00.



NORSK FAGLITTERÆR
FORFATTER- OG
OVERSETTERFORENING

www.nffo.no

Åpner dører for mangfoldet

Huyen Huynh og 16 andre forfattere in spe har i vinter deltatt på stipendkurs i NFFO. I mangfoldets navn.



Sverre Gunnar Haga



Nikita Kistochka
Ilja C. Hendel

Mangfoldet, eller kanskje mangelen på det, i den norske litterære virkeligheten har vært oppe til debatt utallige ganger.

– Vi i NFFO mener at forfattere med minoritetsbakgrunn ikke når frem i offentligheten og vi ser at bokbransjen ikke speiler mangfoldet i det norske samfunn, sier Lan Phuong Le, rådgiver og leder av mangfoldsatsingen i NFFO.

Kompetansegruppe

NFFO har i vinter arrangert et eget stipendsøkekurs for potensielle forfattere med minoritetsbakgrunn.

– Vi innser at vi må jobbe mer aktivt for å styrke mangfoldet i norsk faglitteratur. Vi ønsker å løfte bransjens blikk over på perspektiver og faglitterære fortellinger som er underrepresentert i det norske bokmangfoldet og styrke flerkulturelle forfatters muligheter til å nå ut med sine perspektiver, sier Le.

Et av virkemidlene til NFFO er stipendene som forvaltes av Det faglitterære fond. I vinter har en kompetansegruppe på ti forfattere, journalister, kritikere og redaktører lest gjennom deltakernes søknader, og i februar inviterte NFFO til digitale møter med hver av deltakerne hvor de fikk tilbakemelding og tips fra



– NFFOs kurs for flerkulturelle forfatter er en brobygger til viktig kompetanse, sier Huyen Huynh, en av 17 kursdeltakere.

kompetansegruppa. Det har blitt stilt spørsmål om alt fra hvordan man skriver en disposisjon til hvilket forlag de burde kontakte.

Hjelp til kneikene

Huyen Huynh har vært en av

deltakerne på kurset, og er veldig fornøyd så langt.

– For min del løser kurset flere floker for boken jeg ønsker å realisere. Veiledningen jeg har fått gjennom mentorene har hjulpet meg over flere kneiker, og jeg

vil si at kurset fungerer som en brobygger til viktig kompetanse og andre ressurser. Veien inn starter med måten kurset er bygd opp, menneskene man møter og hvordan det hele kommuniserer. Kurset holder hva det lover og det er det viktigste for meg, sier Huyen Huynh.

– Kan det være komplekst hvis man kommer utenfra, å forstå hvordan den norske kulturoffentligheten virker? Med stipender og byråkrati, stipendsøknader og hvem som har ansvar for hva?

– Noen systemer er komplekse og andre er enkle; jeg har ikke egentlig vanskelig med å forstå hvordan systemet fungerer. Poenget er at jeg er fundamentalt uenig. Maskineriet er lagd av mennesker, men vi tillater å la maskineriet diktere livene våre. «Sånn er det bare og sånn har det alltid vært» – denne holdningen gjør at jeg holder meg unna.

– Det er fortsatt ikke veldig mange å spotte med minoritetsbakgrunn i litteraturen i Norge. Hvorfor er det slik, tror du?

– Det er hverken lett eller logisk å plukke epler fra blåbærbusker, tenker jeg. Folk med minoritetsbakgrunn i Norge er ofte multi-språklige og mange skriver på flere språk, så det burde være mulig å få flere inn i norsk litteratur. Systemet er basert på en gammel struktur og et perspektiv som ikke er bygd for det flerfoldige. Hva tenker litteraturnorge om sin egen bransje?



Lan Phuong Le, rådgiver og leder av mangfoldsatsingen i NFFO.

Løfte blikket

Lan Phuong Le mener forfattere med minoritetsbakgrunn ikke når fram i offentligheten og at bokbransjen ikke speiler mangfoldet i det norske safmunnet.

– Foreningens formål er å fremme god faglitteratur og trygge yringsfriheten. Vi ønsker derfor å løfte bransjens blikk over på perspektiver og faglitterære fortellinger som er underrepresentert i det norske bokmangfoldet og styrke flerkulturelle forfatters muligheter til å nå ut med sine perspektiver. NFFO innser at vi må jobbe mer aktivt for å styrke mangfoldet i norsk faglitteratur, sier Le.

Etter møtene denne vinteren og våren har de 17 deltakerne fått mulighet til å jobbe videre med

prosjektbeskrivelsen, som endte i et heldagsseminar i slutten av mars hvor NFFO informerte om stipendene, holdt inspirasjonsforedrag og forsøkte å gi forfatterne de riktige verktøyene til å møte den norske forlagsbransjen slik den er.

– Målet vårt med dette prosjektet har vært å gjøre oss selv mer tilgjengelige for forfattere med minoritetsbakgrunn og vi håper dette vil resultere i flere søknader om stipend. Vi ønsker å jobbe sakte, men sikkert med å styrke mangfoldet i det norske bokmarkedet og kommer til å ta med oss erfaringene fra dette kurset med oss videre i dette arbeidet. Det er mulig at kurset videreføres i en litt annen form til høsten, sier Lan Phuong Le.

DYPT SAVNET:

Normalkontrakt for digitale læremidler

Fagfornyelsen har gitt forfattere og forlag mange utfordringer. Pedagogisk innhold skal komme i ny, digital tapping, og forlagenes forretningsmodeller gjennomgår fundamentale endringer. Forfatterne har også fått kjenne på byrdene. Blant annet har det bidratt til betydelig usikkerhet at normalkontraktsvilkår for digitale læremidler ennå ikke finnes.

Det er lenge siden forfattere begynte å kontakte NFFO med beklagelser over at de var godt i gang med å utforme nye, digitale læremidler, men uten at det var inngått kontrakt med forlaget om slik utnyttelse. De eneste eksisterende normalkontraktsvilkårene for digital bruk gjelder jo ordinære e-bøker og er lite egnet for de digitale læringsmidlene. Forlagene skulle derfor utarbeide forslag til nye og relevante avtalevilkår. Disse skulle så være utgangspunkt for forhandlinger med hver enkelt forfatter. Men tempo og kvalitet på dette kontraktsarbeidet har variert fra forlag til forlag.

Forleggerforeningen er avventende

NFFO har selv sagt forsøkt å få Forleggerforeningen på banen, men uten særlig hell. Forleggerne har begrunnet sin vegring på flere vis. De har blant annet anført at det er altfor tidlig å forhandle om standardvilkår når man er på vei ut i et ukjent terreng hvor endringer skjer raskt

og framtida generelt er uforutsigbar. Dessuten er det vist til at forlagene er hverandres konkurrenter i utviklingen av nye forretningsmodeller, og at de av den grunn må forsøke å bevare sine forretningshemmeligheter best mulig og i alle fall unngå ethvert samarbeid som kan framstå som konkurransebegrensende for Konkurransetilsynets kritiske blikk. Forleggerne bevissthet om at det i Norge faktisk er tillatt å samarbeide om standardkontrakter som inneholder bestemmelser om royaltysatser for forfattere, har framstått forunderlig svak.

NFFO vil selv sagt arbeide for å få på plass normalkontraktsvilkår så snart de digitale læremidlene har fått bedre fotfeste i markedet. I påvente av at Forleggerforeningens forhandlingsvegring skal avta, har NFFO hatt møter enkeltvis med de fire største læremiddelforlagene. På bakgrunn av den informasjonen vi da høstet, og informasjon vi har mottatt fra våre forfattermedlemmer, utarbeidet vi en sjekkliste med

synspunkter på en del sentrale elementer i en individuell forlagsavtale. Denne sjekklista finner du på NFFOs hjemmesider, under menyvalget «Avtaleverk – Forfattere» (<https://nffo.no/aktuelt/nyheter/ni-kontraktstips-for-laerebokforfattere>).

Digital læremiddelproduksjon gir nye utfordringer

Mens det for papirlærebøkene har vært vanlig å ta noen krafttak med visse mellomrom (nye utgaver), forventes det nå at innholdet i de digitale læremidlene skal bli vedlikeholdt mer eller mindre kontinuerlig. Digitale læremidler vil ofte inneholde mange flere innholdselementer enn de tradisjonelle. Den såkalte berikelsen av forfatterens manuskript gir blant annet rom for nye åndsverk i form av animasjoner, lyd- og filmelementer. Og jo mer et digitalt læremiddel berikes og ajourholdes, jo mer utfordres den tradisjonelle rollen som det aktuelle læremidlets sentrale forfatter. Antallet



NFFOs juridiske rådgiver
Jan Terje Helmlí.

tilknyttede rettighetshavere kan bli høyt, og forlaget legger gjerne opp til at forlagets redaktører skal bli vesentlig mer toneangivende for helheten enn tidligere.

Det er ingen tvil om at produksjon og tilgjengeliggjøring av digitale læremidler medfører nye kostnader for forlagene. Samtidig råder det stor usikkerhet med hensyn til om de digitale læremidlene vil kunne nå omsetningstall som er tilstrekkelige til å dekke inn de investeringene som er gjort. Usikkerheten i situasjonen

påvirker også diskusjonene rundt oppgjør til forfatterne, og NFFO har fått mange henvendelser fra forfattere som synes at de har fått dårlige honorartilbud.

Et gjennomgående særtrekk ved disse tilbudene er at forlagene vil beregne forfatteres royaltý av forlagets egne inntekter. Dette skiller seg fra den tradisjonelle honorarmodellen for papirbøker, hvor royaltý beregnes av utsalgspris. Skal beregningsgrunnlaget hentes fra et tidligere ledd i omsetningskjeden,

må royaltýsatsen selv sagt økes for at forfatteren skal komme tilsvarende ut. For eksempel er 13 prosent av utsalgspris det samme som 17,33 prosent av et beregningsgrunnlag som er tre fjerdedeler av utsalgspris.

Et annet særtrekk er at forfatterandelen av den totale rettighets-haverbetalingen foreslås betydelig redusert med begrunnelse i at læremidlet er «beriket». Forfattere forstår selv sagt prinsippet om at det blir en mindre andel på hver når det blir flere som skal dele. Men dessverre synes det ofte å være slik at tillitsforholdet mellom forlag og forfatter tar unødig skade fordi forlag ikke er tilstrekkelig åpne om det kostnadsbildet som anføres som begrunnelse for «avkortingen» i forfatterroyaltýen.

Andre honorarmodeller enn royaltý har også en viss utbredelse. Vær da særlig oppmerksom på at det bør være en rimelig balanse mellom honorarets størrelse og omfanget av de rettighetene du gir fra deg.

Liv i frontlinja

Sykepleieren Liv Bjørnhaug Johansen fikk i likhet med alle oss andre korona midt i fleisen i 2020. Nå bokdebuterer hun om temaet.

 Sverre Gunnar Haga
 Ilja C. Hendel



Det er mange veier som fører fram til en bok, og Bjørnhaug Johansens tilfelle er ikke noe unntak. Men før vi dykker ned i debutboka «Den lange vakta. En historie fra et helsevesen på bristepunktet», og før vi skal snakke om en arbeidshverdag som blir snudd fullstendig på hodet, og all fortvilelsen og utmattelsen og alle restriksjonene som meldte seg i mars 2020 – skal vi snakke om en usedvanlig vei inn i sykepleieryrket.

Forvandlingen

– Ja, den er jo litt uvanlig, medgir Bjørnhaug Johansen og fortsetter:
– Jeg kommer fra en akademikerfamilie og tenkte meg ikke om to ganger før jeg begynte på Blindern. Og så gikk jo det bra, jeg visste jeg mestret de fagene jeg tok. Men jeg kjente likevel hele tida på det jeg kaller kontorkløe.

– Hva er det?

– Jeg kjente et ubehag, at jeg brukte mye tid på noe som ikke var viktig i det hele tatt, spesielt i perioden da barna mine var små. Jeg kjente veldig på det å skulle rushe ungene til barnehagen for å skynde meg på på kontoret for å skrive ferdig en artikkel ingen kom til å lese. Det kjentes veldig rart. Jeg var flink til å skrive søknader, så vi fikk ofte penger til prosjektene jeg søkte på. Men jeg ble sittende med følelsen – «penger til oss? Vi skal bare bare booste CV-en vår, liksom». Etter hvert begynte det akademiske livet å føles litt meningsløst, rett og slett.

Den store endringen i Liv Bjørnhaug Johansens liv kom da hun skulle overbevise en niese om at sykepleierutdanning var veien å gå.

– Til slutt var det hun som stilte spørsmålet tilbake til meg, om jeg ikke skulle bli sykepleier selv, så godt

som jeg solgte det inn. Og da ble jeg liggende å tenke et par netter, kan du si.

Kampskrift

– Da jeg begynte på studiet, tenkte jeg at det åpner seg nok en doktorgradsmulighet mot forskning som føles mer viktig enn sykepleieryrket. Men allerede i praksisperioden skjønte jeg at, wow, dette er jo en helt annen måte å leve på. Jeg fant fram til en annen del av meg som jeg aldri hadde vært i berøring med før.

Og nå har hun vært sykepleier i over ti år, en erfaring som var god å ha i bunn da det brast for mor Norge 12. mars 2020. Liv Bjørnhaug Johansen skriver levende og medrivende om virkeligheten slik den fortonte seg på innsiden av Drammen sykehus, der hun jobber. Boka må også leses som et kamp-politisk skrift på vegne av et sykepleierfag som gjerne blir stående som taper i spørsmålet om lønns- og arbeidsforhold.

– Et ting var sjokket over innrykket som kom for oss i frontlinja. Men også hvordan det skjedde. På sykehuset er det vanligvis langsomme prosesser, med innkjøpsprosesser som tar en evighet, og alle endringer skal konsolideres på alle nivåer. Etter 12. mars ble alt endret brått. Hele bygningsmassen endret seg rundt oss, med nye regler umiddelbart om hvordan vi skulle utføre arbeidet, og hele tida nye beredskapsplaner som vi aldri hadde sett før.

– Men den mest rystende opplevelsen for oss sykepleiere var å bli fortalt at «dere jobber i dette helseforetaket, og vi kan gjøre hva vi vil med dere». Vi ble plassert på teststasjoner, på legevakta og fikk bare beskjed om at turnusene våre blir endret. Det var en veldig sterk følelse av at vi bare var maur i en maurtue

som ledelsen kunne gjøre som de ville med, sier Bjørnhaug Johansen.

Applaus

Den skrivende delen fra akademialivet ble også med henne inn i sykepleien og er blitt vedlikeholdt blant annet gjennom en deltidsstilling som redaktør i fagbladet Sykepleien. I boka har hun også brukt intervjuer med kolleger for å skildre både virkeligheten under pandemien og for å kartlegge sykepleiernes arbeidssituasjon generelt.

– Det har gått veldig greit med skriveprosessen, som nok skyldes at jeg alltid har vært et skrivende menneske, og jeg har laget mange ulike tekster til Sykepleien. Disposisjonen kom til i løpet av en natt, og den har jeg stort sett holdt meg til. Og jeg fant raskt fram til de folka jeg skulle intervju. De var utrolig glade for å bli spurt. At kollegene mine veldig gjerne ville bidra og fortelle sin del av historien, har vært kjempemotiverende. Det oppleves som veldig hyggelig å bli sett, noe vi ikke alltid har blitt gjort.

– Men mye applaus har dere vel fått?

Liv Bjørnhaug Johansen smiler.
– Det er hyggelig at folk applauderer sykepleierne. Men det kan være veldig provoserende hvis de samme ikke følger opp smittevernsreglene. Men det mest provoserende for oss helsearbeidere er vel ordet dugnad. Når hun jeg skriver om som blir flyttet fra å jobbe dagvakter i en operasjonsstue, blir kastet inn i den tøffeste turnusen på intensiver og skal jobbe helt i front med koronopasienter i åtte timer iført fullt smittevernutstyr – og når det ikke synes på lønnsslippen hennes: Er det dette som er dugnad da, eller?

Brukte NFFOs sjekkliste for hardtslående bok

– NFFOs etiske sjekkliste var som en god versjon av fjellvettreglene. Veldig nyttig for meg som debutant, sier Sæmund Fiskvik, som har skrevet en kontroversiell bok om den norske platebransjen.

 Sverre Gunnar Haga

Fiskvik må sies å være en ringrev i den norske platebransjen, som han selv ble en del av i selskapet Mai i 1970-årene. Derfra gikk han over til FONO (interesseorganisasjonen for uavhengige norske plateselskaper) og så over til IFPI (International Federation of the Phonographic Industry), som representerer 8000 musikk-selskaper over hele verden. Gjennom arbeidet der ble han kjent som Spellemannpris-generalen himself gjennom 23 år og er gjentatte ganger blitt omtalt som bransjens mektigste mann.

Gullårene

Nå har han begått boka «Plateparadiset – åpenbaringer fra platebransjens gullalder», utgitt på Solum Bokvennen.

Og det har ikke gått fredelig for seg. Debatten har gått både på Facebook og på bransjestedet ballade.no om hvorvidt det har vært riktig av forfatteren å snakke ned avdøde mennesker, og om andre kontroversielle sider ved historiefortellingen.

Vi skal straks dit – men først litt om perioden Fiskvik forteller om – før strømming, før piratkopiering, før alt det vi vet har forandret platebransjen for alltid.

– Jeg har i all hovedsak skrevet om perioden 1980–2005 – selve gullalderen i platebransjen.

– Gull – som i mest penger?

– Ja. Derfor kaller jeg boka «Plateparadiset», det henspiller på gullalderen som også var høydepunktet i min karriere, som mer eller mindre tilfeldig sammenfalt. I all beskjedenhet skriver jeg vel en god del om meg selv også.

– Det er vel en del av kritikken som har kommet fram, at boka handler mye om deg?

– Ja, jeg er ikke så veldig flau over det.

– Du har vært i vinden, som det heter.

– Ja, har vel hatt en stil som har gjort at jeg kom i vinden. Jeg har ikke vært en nøytral edderkopp i bakgrunnen, men likt å være i rampelyset og har vel hatt en tendens til å gjøre jobben og min person nokså sammensauset. Sånn ble det bare. Det var mitt valg, og derfor er det ganske vanskelig å skrive om den perioden uten at det blir litt om meg selv også.

Historien om fortida

Fiskvik insisterer likevel på at platebransjens og alle dens

viderverdigheter er hovedpoenget med boka. Men først måtte han gjøre en viktig avklaring.

– Når du skriver om en slik bransje, må du først ta et banalt valg: Skal du ha med sengehistorier eller ikke? Jeg valgte dem bort, kort og godt.

– Fordi?

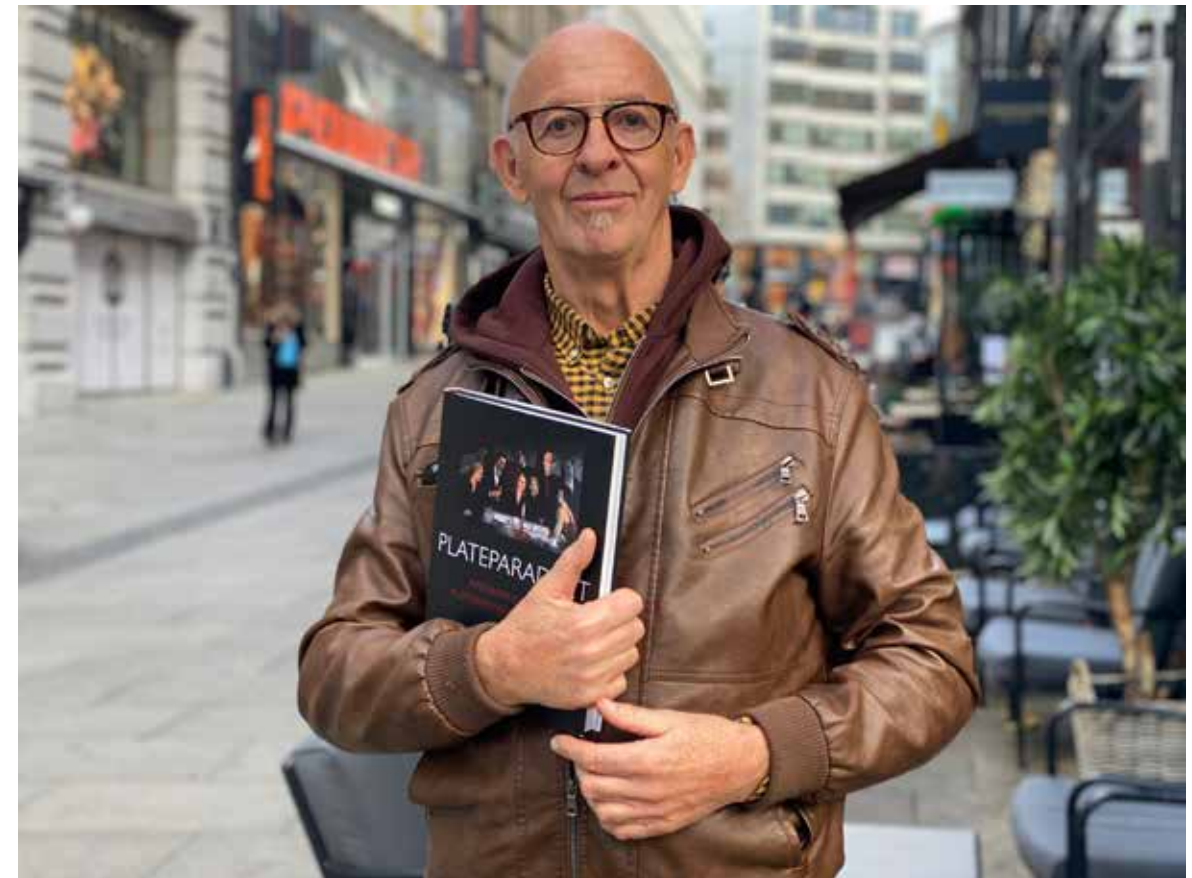
– Fordi jeg synes det var en litt uoverkommelig oppgave, det er så mange av dem. Boka ville fått feil fokus. Jeg ville skrive om selve bransjen.

– Og dermed også bransjepersoner. Det er her mye av kritikken har kommet, at du angriper folk som har vært døde i mange år. Hvilken vurdering gjorde du der?

– For meg er det helt fjernt at folk skal få hvile i fred, at man ikke skal få grafse i fortida. Jo da, det skal man. Virkelig. Hva i all verden skal da for eksempel historikere skrive om, om ikke døde personer? Historien er full av dem! Det eneste hensynet jeg har tatt, er at jeg har ikke tatt noe med hvis det dreier seg om folk som er litt sånn ferske i grava. Litt distanse er greit.

– Har du satt opp en tidsgrense her?

– Cirka fem år.



Sæmund Fiskvik er veteran i platebransjen og har nå skrevet bok om årene i en hektisk bransje. Det har ikke gått stille for seg. Fiskvik brukte NFFOs etiske sjekkliste som mal for hvor langt han kunne tillate seg å gå.

– Hva med hensynet til de etterlatte?

Det synes jeg ikke man kan ta så mye hensyn til. Det høres strengt ut, men det er min mening. Men vi må huske utgangspunktet her, dette har vært svært profilerte personer, direktører og toppkjendiser. Det ga meg stort albuerom. Å ikke ta med disse tingene ville være uærlighet mot historien. Og historien er ikke bare rosenrød.

Bekreftelse

Fiskvik sier han fant legitimitet til å være hard i klypa ved å lese NFFOs etiske sjekkliste for sakprosa.

– Dokumentarisk mener jeg at jeg har dekning for alt jeg skriver. Men fordi jeg jo så at det var noe som kunne likne på røde lys, ville jeg sjekke hvor langt jeg kunne gå. Og det jeg fant i den etiske sjekklista, var beroligende, synes jeg.

– Hva var det viktigste avklaringen?

– Egentlig en ikke-regel: at det ikke var en regel om at omtalte eller etterlatte til omtalte skulle lese gjennom det jeg skrev. Det var nyttig for meg å se at det er en forskjell på pressens regler og denne sjekklista. Mange journalister som nå har kritisert meg, skjønner ikke dette, de har pressens regler under huden. Lista var for meg en bekreftelse på at jeg var på riktig spor med tanke på hvor langt jeg kunne gå.

Juridisk hjelp var aldri aktuelt, forteller Fiskvik.

– Når jeg spør advokater om slikt som dette, vil jeg aldri få noen klare svar uansett, for de skal dekke ryggen sin. De vil uansett bare si «tvilstilfelle, tvilstilfelle». Jeg er vant til å klare meg selv på dette området. Han legger til:

– Jeg har i alle fall ikke skrevet med tanke på at jeg ønsker meg

rettssaker ut av dette. Men likevel ut fra at jeg ikke skal feie ting under teppet bare fordi noen synes at det er plagsomt at jeg skriver det. Så får andre bare mene hva de vil.

Litt for rund

Fiskvik mener det er veldig viktig og riktig at bokbransjen nå har sin etiske sjekkliste. Men en ting savner han.

– Kanskje kunne den vært mer direkte, kanskje med eksempler? Slik den framstår nå, er den kanskje litt rund. Men nyttig, det er den, for all del, på samme måte som fjellvettreglene er det. Du får et sett med huskereglene, er dette og dette i orden? God tur. På samme måte gikk jeg gjennom NFFOs liste. Og da jeg så at det jeg holdt på med, var innafor, kunne jeg kjøre på, sier Sæmund Fiskvik.

Blott en Dag

Siste: Verden kommer ikke til å gå under.
Hilsen Dag Olav Hessen

 Sverre Gunnar Haga  Ilja C. Hendel

Biologibygningen på Blindern ved Universitetet i Oslo er som rammet av en hydrogenbombe. Huset står og duver intakt i den iskalde februar-dagen, men inne er det intet tegn til liv, den ene tomme korridoren etter den andre, etasje på etasje.

Ikke før vi er foran værelse 4401, dukker en ansamling av atomer opp i døråpningen og hilser kvikt: «Hei, hei, dere fant fram, ja?»

Slumpetreffet

Dag Olav Hessen heter han, og naturfagene jublet da han ble døpt. Han har forfattet cirka 25 bøker innenfor den sjenerøst omfangsrike sjangeren biologi, er en ettertraktet foredragsholder, mediefavoritt og prisvinnende for sitt formidlingsarbeid innenfor de mange temaene som ligger hans hjerte nærmest. Nå sist var han aktuell som den første dobbeltvinnende Bragepris-mottaker i historien: beste sakprosabok og Brages ærespris.

– Så la oss ta det hele fra begynnelsen. Fra et biologisk perspektiv – hvor underlig er det at vi er i dette rommet nå og har en sivilisert samtale med hverandre? Umiddelbart ramler et miniforedrag ned i hodet på ham.

– Et slumpetreff helt hinsides all statistisk sannsynlighet. For hva er liv om ikke annet enn en serie med helt utenkelige slumpetreff? Helt fra dannelsen av grunnstoffene som bygger oss opp, videre til dannelsen av de større molekylene til at vi fikk en funksjonell celle, og så det fantastiske at vi er etterkommere av en ubrutt livslinje – hvor sannsynlig er det? At alle våre forfedre fra den aller første urcellen har lyktes å reproducere seg? Og fram til oss som sitter i dette rommet her og nå. Min neste bok handler om dette – om liv og hvordan det er blitt til.

Evig tidsperspektiv

Hessens Bragepris-utløsende bok «Verden på vippepunktet» utgitt på Res Publica kunne ikke hatt en sterkere timing. Lansert bare dager før nedstengningen i mars i fjor ble den et slags litterært lydspor gjennom årtidene som fulgte: balladen om moder jord og menneskeheten, framført i moll gjennom våren, sommeren, høsten og vinteren.

Som det heter i baksideteksten: «Dag O. Hessen tar [...] bladet fra munnen. Med utgangspunkt i forskning, ikke skremselspropaganda, viser han hvordan det står til med natur og klima – og hvor ille det kan gå.»

– Hvor ille står det til med oss nå, egentlig?

– Det var faktisk den opprinnelige hovedtittelen, *Hvor ille kan det bli?* Den endte opp med å bli undertittel. Nei altså, selv om tematikken er vippepunkt og om noen oppfatter boka som dystopisk og undergangsprofetisk, så er den ikke slik ment. Jeg mener jo at jordkloden vil overleve. Det har den gjort i mange runder før, med verre prøvelser enn dem vi utsetter den for nå. Og jeg mener menneskeheten vil klare seg. I den sammenheng er den en optimistisk bok.

– Men jeg opplever at forbausende mange tenker «det som skjer om hundre år, det vedkommer ikke meg, og det som skjer om tusen år, er i hvert fall helt irrelevant». Mens jeg tenker at vi må ha et nesten uendelig tidsperspektiv i klimaspørsmålet. Det er utgangspunktet mitt.

Mobilisering

Hessen mener koronatida har vært en oppvåkning for mange, at vi tross alle framskritt ikke er usårlige.

– I hvert fall i vår del av verden, og kanskje i særdeleshet i Norge hvor vi alltid flytt som en kork på opprørt hav og alltid landet på beina og tenkt at alt vil gå oppover til evig



Professor i biologi og forfatter Dag Olav Hessen har skrevet 25 bøker. Men ikke mange vet at han også har vært med på å lage norgeshistoriens tykkeste NOU, «Lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold», med Biomangfoldlovutvalget, som ble ledet av Inge Lorange Backer.



– Jeg mener at jordkloden vil overleve. Det har den gjort i mange runder før, med verre prøvelser enn dem vi utsetter den for nå. Og menneskeheten vil klare seg.

tid. At ingenting kan egentlig ramme oss. Nå ser vi at riktig så enkelt er det ikke. Så det er kommet inn et alvor her, med 2019 som et første oppvåkningsår, med mange massive skogbranner, tørke og flom mange steder. Naturen sa fra – og nå altså koronaen.

– **Men disse 2019-hendelsene, de viser vel at det berører oss ikke helt før det faktisk treffer huset der vi bor?**

– Slik er det gjerne med klimaspørsmål, ja. Men det er viktig at det ikke «bare» handler om klima og CO₂ her, men også naturtap. Det var noe av motivet mitt for å skrive boka. Men jeg tror vi er skrudd sammen sånn at vi må føle risikoen her og nå, stirre det i hvitøyet, før vi handler. Og da kan vi handle nokså resolutt.

– **Det har vi jo sett under koronaen, at vi klarer å mobilisere ganske stort?**

– Ja, vi gjør det. Når nordmenn avstår fra å dra på hytta i påska, så skjønner vi at da er det alvor, sier Hessen og ler.

– Det er den ultimate forsakelse her til lands. Og selvfølgelig, vi lider jo store økonomiske tap som nasjon og alt dette som lenge har vært brukt som argument mot å gjøre noe drastisk når det gjelder klima og miljø, at det koster for mye, det gjør vi jo nå glatt fordi det berører oss her og nå, og det berører liv og helse.

Sydenslutt?

– **Av alle utfordringer som banker på døra av klimautfordringer, hva anser du som det mest alarmerende?**

– Det mest akutte er dette med dramatiske tørkeepisoder og mer ustabil vær og hetebølger som gjør at middelhavslandene kan bli bortimot ubeboelige i perioder.

– **Hvilket tidsperspektiv snakker vi nå?**

– Det skjer allerede i vår tid, det vil bare tilta.

– **Det du gjør nå, er å avlyse sydenferiene til folk?**

– Ja, det er en lærdom vi kan ta av dette, at gresset er ikke nødvendigvis grønnere i Spania enn i Norge. – kanskje tvert imot.

– **Bør nordmenn slutte å reise til Syden?**

– Ja, jeg synes det, i hvert fall i mindre grad. La oss si én sydentur i året. Det må være nok.

– **Du kan ikke ta mer i for oss? Annethvert år? Så kan medlemsbladet ditt bli sitert i VG.**

– Jeg husker da EAT-rapporten til Gunhild Stordalen og co. kom. Det var jo en fabelaktig rapport som sammenstilte det store bildet med matkonsum, tap av natur, mangfold, klimagasser og alt dette. Men det eneste som nådde overskriftene, og som ble diskutert, var at vi måtte klare oss med 16 gram kjøtt i uka, eller hva det var.

– Det er noe med å ikke la det beste bli det godes fiende, at hvis man starter med noe som oppfattes som utopisk, så skremmer man vekk folk. Men det er klart, jeg tror det er viktig å si fra at det er alvor, og noe av det jeg også har advart mot, er å lene seg tilbake og si at det grønne skiftet vil ordne opp for oss, uten at noen helt kan forklare oss hvorfor.

– **Hvordan vekter du hvor hardt og pessimistisk du skal gå ut, når du snakker om klimaspørsmål?**

– Jeg prøver jo å ta den optimistiske varianten. Verden går ikke under. Det er faktisk en del unge mennesker som spør meg om dette, om det er noen vits å ta utdanning, eller om det er noe poeng i det hele tatt å få barn. Men det er det jo.

Moralsk kompass?

– **Tenker du iblant at vi mennesker ikke vet vårt eget beste?**

– Det er mye godt å si om mennesket, jeg har skrevet bok om det også, som handler om at mennesket er bedre enn sitt rykte. Vi er gode og omtenk-somme innenfor et definert «vi», vi har velutviklet empati og har en stor grad av solidaritetstalent. Vi har også en medfødt moral, mener jeg. Så er det selvsagt opp til hva slags samfunn eller hva slags oppvekst man har, om hvorvidt man dyrker fram de gode eller dårlige sidene. Men fra naturens side er vi både sosiale og empatiske.

– Svakheten vår er at vi er utviklet for kortsiktighet. Det som har stått på spill, er å overleve morgendagen.

Det har lønt seg å ta for seg av godene så mye som mulig her og nå, for det har vært få mennesker i en endeløs natur. Mens nå er vi i ferd med å bli endeløst mange mennesker i en krympende natur og med klimagassutslipp. Vi har i oss den samme «kjøp tre, betal for to»-tankegangen, selv om vi kanskje ikke trenger noe, det er noe av problemet i dag.

– **Du snakker i offentligheten om at vi må forbruke mindre, at vi i alle lag av samfunnet må gå for det bærekraftige, du satt i oljefondets etikkråd, du er Bragepris-vinner og er etterspurt i media, holder foredrag overalt. Er det den ledige posisjonen etter Per Fugelli som nasjonens moralske kompass du er ute etter?**

– He-he. Nei. Jeg har ingen ambisjoner om å være et moralsk kompass, selv om jeg mener at folk har en tendens til å blande moral og moralisme. Men det er klart, hvis man stadig påpeker hva folk bør og skal gjøre, kan det fort føles som en moralisme. Jeg oppfatter imidlertid at Fugelli fylte en helt annen nisje enn meg.

– Men jeg har alltid tenkt at dersom jeg kommer i en posisjon der jeg mente jeg hadde noe viktig å si, og folk ville høre på meg, så vil jeg bruke den muligheten. Det er ikke bare behagelig å stikke hodet fram, og jeg kunne sikkert skrevet flere forskningsartikler hvis jeg hadde brukt mindre tid på dette. Men jeg føler at dette er av de viktigste tingene jeg gjør.

– **Ja, du skrev jo i en av dine Aften-posten-spalter at «jeg ser i større grad formidling som mitt kanskje viktigste bidrag til en mer opplyst verden».** Kan du utdype det litt?

– Jeg tenker på meg selv først og fremst som en forsker, jeg kommer aldri til å slutte med det. Forskning og publisering av et grunnleggende, nysgjerrighetsdrevet ønske om å forstå, det ligger i bunn. Men kombinasjonen med formidling er ingen motsetning. Jeg leder nå en Unesco-komité, hvor formålet er å få fram gode ideer til hvordan universitetene kan bli en spydspiss for å oppnå bærekraftsmålene. Det oppsummerer det som jeg mener er noe av det viktigste vi kan gjøre i dag, i en tid

hvor vi står overfor den største utfordringen i det moderne menneskets historie: å formidle alvoret rundt dette til så mange som mulig med en vitenskapelig basis.

Formidlingens kunst

Så var det disse tellekantene, da. Ikke siden tida i militæret med rigid skaporden har vi hørt mer snakk om dette fenomenet som er så utslagsgivende for et framgangsrikt liv ved våre universiteter og høyskoler. Formidling har hittil ikke inngått i Den Store Tellekantplanen, altså hva som gir vitenskapelige poeng, penger på bok og generell anseelse – og har i lang tid vært ansett for å være den litt morsomme, ugifte onkelen på familiefestene, fristilt fra kjente og tyngende familieforpliktelser.

Men se om ikke ting kanskje endrer seg.

– Vi ser nå en tendens til at man i dag kanskje i stedet for å bare telle artikler like mye vektlegger originalitet. Har du en kjempegod artikkel som representerer en ny, viktig idé, er dét viktigere enn 20 middels artikler. Før holdt det å skrive en kronikk for professoren annethvert år, så hadde du kvittert ut. Det er blitt en større respekt for formidling som fag og heldigvis større krav til synlighet. En ting er at det er viktig for fagene. Men det er også viktig for å gi universitetene legitimitet. Hvis man bare står der som lukkede institusjoner som holder på med sitt, er det vanskelig også å argumentere for samfunnsnyttan av dem.

– Og her kommer forfatterskapet ditt inn?

– Når jeg om noen år skal se tilbake på karrieren min, kan det godt være at jeg ender opp med «Verden på vippepunktet» som mitt viktigste bidrag til verden. Den traff tidsånden, og snøballeffekten den fikk, varer godt ennå. Det er stadige

henveltelser om foredrag og webinarer. Og jeg tenker at noe viktig er oppnådd når de nå ringer fra finansnæringen, bankvesenet, industrien og politiske partier.

– Men det har vært vanskelig å få gjennomslag internt i academia for at allmenn formidling også er viktig?

– Mye av det er sterkt overdrevet. Det finnes misunnelse og konkurranse i academia også, kanskje mest av det siste, men jeg opplever også en stor raushet og glede over at faget blir mer synlig i offentligheten. Det har kommet mange unge forskere til, gode formidlere, så her har det virkelig vært en boost.

Motstanden kom mer før, sier Hessen. Da han engasjerte seg i evolusjonsdebatten, da kom motstemmene fra mange ulike hold.

– Der kunne det være mange tøffe tak. Du ble ikke tatt på med silkehansker av kreasjonister eller folk som var uenige i evolusjonen, altså. Jeg har fått mange skjulte trusler med skjelvende håndskrift opp gjennom årene.

– Hva sto det i dem?

– At det kom til å gå dårlig med meg. Ikke sånn at noen skulle ta meg. Mer at det ventet en straffedom på meg i det hinsidige.

– Såpass, ja.

– Men det gjorde ikke noe særlig inntrykk, for den hinsidige skjebne er ikke det som tar nattesøvnen fra meg.

Døden nær

Professoren har uansett vært såpass nær det hinsidige at han rakk kanskje å opprette en viss kontakt.

En sen januartur i 1994 sammen med kjæresten inn til Høgevardehytta på Norefjell holdt på å gå riktig, riktig galt.

– Vi hadde sjekket værmeldingen, det skulle bli lett bris, men greit vær. Omtrent halvveis opp begynte det å blåse. Kraftig vind. Vi stoppet opp og tok på mer tøy. Og godt var det, for bare minutter senere ville ikke det vært mulig. Alt skjedde så ufatelig fort.

– Vi snakker storm?

– Orkan. Jeg har en forhistorie som brefører, og jeg hadde opplevd mye tøffe forhold. Men her var vi helt hjelpeløse.

Lang historie kort: Paret tilbrakte natta i en provisorisk snøhule. Neste dag var alt de hadde med seg, frosset til ispanser, og de forsøkte å komme seg videre. Men været var om mulig blitt enda verre. De gikk og krøp allikevel videre hele neste dag.

– Da tenkte jeg det var slutt. Jeg var helt sikker på at vi kom til å dø.

– Oi. Hvordan var den opplevelsen, eller erkjennelsen?

– Det var merkelig. Jeg fikk hallusinasjoner, jeg så for meg barna våre som var på vei ned til stranda for å bade om sommeren. Men ikke noe akutt angst. Jeg tror at du ikke kjenner på den akutte dødsangsten når du står der midt i strevet. Jeg opplevde det mer som en resignasjon.

Til alt hell oppdaget de en hytte de fikk tatt seg inn i. Men det gikk ytterligere to dager før de ble berget ut.

– Jeg fikk store frostskafer på hendene. Kjæresten min klarte seg bedre, hun hadde polvotter, mens jeg hadde langrennshansker. Så jeg fikk blemmer av en annen verden, fingrene ble svarte, neglene datt av, og jeg mistet følelsen. Det ble vurdert amputasjon. Jeg kontaktet en kollega i Bergen som jeg visste hadde blodigler, jeg tenkte det kunne være verdt å prøve. De produserer et blodfortynnende stoff som heter hirudin, som er ganske effektivt for å få i gang blodsirkulasjonen. Dette



– Det er mye godt å si om mennesket. Vi er gode og omtenksomme innenfor et definert «vi», vi har velutviklet empati og har en stor grad av solidaritetstalent.

var parallelt med diskusjonen om amputasjon. Men jeg sa at det er mine fingre, hold an! Det var forbau-sende lite kompetanse på frostskafer egentlig. Men, sier Hessen og strekker ut fingrene: – Det gikk bra. – **Dramatisk historie. Tenker du på den av og til?**

– Ja. Det er uunngåelig. Men den ga oss ikke fjellangst. Vi var ganske obs på at vi ville opp igjen, dro til fjells igjen samme påske for å ikke få et angstfylt forhold til fjellet. Men det er klart, man blir mer takknemlig for livet etter en slik opplevelse. Det er en klisjé, men det er sant også.

Naturens mann

Etter at Brageprisene var utdelt i høst, forsøkte Hessen seg på litt koketteri i NRK Dagsrevyen: «Jeg har ikke vent meg til tanken på at jeg er forfatter, men først og fremst som forsker. Og litt venstrehåndsforfatter. Men ok, nå får jeg kanskje være forfatter, også.»

Etter 25 bøker i omløp må man vel kunne si såpass, ja. Nå har han lyst til å leke seg litt i

nytt format, med utgangspunkt i naturopplevelser.

– Etter den jeg skriver på nå om livets opprinnelse og hva liv er, har jeg lyst å prøve meg på et litt friere format. For en gangs skyld gå bort fra sakprosabokas strenge krav om litteraturhenvvisninger og at ting må være pinlig nøyaktige. Og selv om det er en sjanger som har løst seg opp litt og gir mange muligheter, tenker jeg på en bok der jeg ikke nødvendigvis belegger mine påstander eller observasjoner med referanser og kilder, men hvor jeg skildrer mer mine opplevelser og mitt syn på saken.

– Roman?

– Nei, jeg tror ikke jeg har det i meg – mer Thoreau-inspirert, kanskje, sier Hessen og smiler lurt.

– Utgangspunktet er en sterk opplevelse fra noen år tilbake, da jeg støtte på en jerv på kloss hold på fjellet. Jeg har av og til sporet opp jerv når jeg har gått på vidda, og tenkt – hvor skal denne jerven? Så det blir litt av rammen i fortellingen.

Men så blir det litt turfabulering i det store og vide, og jeg vet ikke helt hvor den ender, men litt sånn, ja – de store spørsmålene. Den store meningen under himmelen.

– Du skrev et sted at du har en dyp følelse med naturen. Den ble jeg nysgjerrig på. Hva tenker du på når du sier det?

– Det handler ikke alltid om hva naturen er, men også om alt det den ikke er. Den stiller ikke noen krav til deg, du behøver ikke følge noen klokke, det er lett å kjenne på en dyp, inderlig sjelefred når man er i den. Så det kan vanskelig beskrives som noe annet enn en kjærlighetsfølelse. Jeg har ofte tenkt at hvis alt skulle gå helt skeis her i verden, så ville jeg alltid ha naturen. Den er alltid der. Og den ville alltid vært god nok grunn til å fortsette, tror jeg, sier Dag Olav Hessen.

Her vi sitter med en fart på 299 792 kilometer i sekundet gjennom verdensrommet, har vi ingen problemer med å nikke enig i det. Med alle våre atomer.

Kunsten å korrekturlese sakprosa

Å finne andres skrivefeil betyr å slutte å skanne og begynne å se. Hedda Vormeland er både oversetter, språkvasker og ivrig med rødpennen.

 Hilde Østby  Marthe Vannebo

For å være korrekturleser er det ganske grunnleggende at man er et språkmenneske: Hedda Vormeland er et språkfantom som har studert nordisk og nederlandsk. Hun er kanskje mest kjent i bransjen som oversetter, men ved siden av å oversette nederlandsk litteratur til norsk jobber hun som språkvasker og korrekturleser. Det innebærer å ha et slags røntgenblikk.

– Jeg har lest mye riktig og godt språk, og derfor ser jeg hva som blir feil. Hodet mitt er en katalog av riktige ord og uttrykk etter årevis med lesing, forteller hun.

Hjelper leseren

– Men de fleste forfattere har jo lest veldig mye uten å bli gode korrekturlesere?

– Hm, ja, det stemmer. Men altså, for min egen del er det sånn at jeg ser det, det er veldig tydelig. Uten at jeg pleier å gå rundt med tuss og rette i butikken, altså. Akkurat det kommer jo veldig an på hva slags innstilling jeg har til teksten jeg leser, presiserer Vormeland.

– Korrekturfeil som ikke er min skyld, feil på plakater eller kaotisk kommatering i skriv fra skolen lever jeg godt med. Men forventer jeg en feilfri tekst, spretter skrivefeilene

fram og skjærer i øynene, sier hun.

Hedda Vormeland har alltid vært mer enn vanlig opptatt av tekst. Det er det hun har jobbet med nesten helt siden hun ble ferdig utdannet.

– Nå jobber jeg med mye forskjellig som har med tekst å gjøre. Når jeg leser korrektur, tenker jeg på meg selv som leserens advokat.

– Hvordan da?

– Jeg ønsker jo at teksten skal nå fram til leseren, og det gjør den best uten korrekturfeil.

Etter studiene ble det noen år i bokhandel før hun valgte frilanslivet, og i løpet av årene har Hedda Vormeland gjort all mulig slags korrektur. Teknologien har utviklet seg – blant annet forteller hun at det i dag er sjelden det går galt med orddeling ved linjeskift. Men satskorrektoren leses fortsatt på papir.

Litt mindre jetset

– Med tida har jeg lært å sette pris på en pen sats. Det er stor forskjell. En morsom ting med satskorrektur er at her møtes forskjellige håndverk. Typografene jobber på en annen måte med teksten, og jeg må se etter rent estetiske ting også, for eksempel om det blir for mye luft på enkelte linjer. Og jeg må passe på

at referanser havner på riktig side, og at registret stemmer. Sånne ting er veldig viktige for at den ferdige boka skal bli så bra som mulig, sier Vormeland.

For øvrig er korrekturlivet blitt mye mindre av et jetsetliv. Ja, du leste riktig: Der korrekturleseren før måtte skynde seg for å sende papirbunker med ilbud og levering over natta fra by til by, har det digitale livet gjort korrekturjobben mindre fartsfylt og heseblesende. Nå kan hun bare skanne det ferdig rettede dokumentet og sende det som vedlegg med e-post.

Hedda Vormeland liker godt å lese debutanter, og noen forfattere har hun fulgt fra deres første bok og langt ut i forfatterskapet. Slik blir hun kjent med de individuelle språklige særegenhetene de har.

– Mye av det jeg gjør, handler om at jeg skal blande meg minst mulig i teksten. Jeg ser på tastefeil, komma og konsekvens. Korrekturleseren skal ikke måtte sjekke alle årstall og saksopplysninger, selv om det kan skje at det dukker opp noe der også som har sluppet gjennom redaktør og språkvask. Hvis det dukker opp feil av typen «andre verdenskrig tok slutt i 1962», må jeg jo rette det, sier Vormeland.



– Jeg har lest mye riktig og godt språk, og derfor ser jeg hva som blir feil. Hodet mitt er en katalog av riktige ord og uttrykk etter årevis med lesing, sier Hedda Vormeland.



– Mange sliter med komma, men vi har nydelige regler for bruk av komma i norsk. Samtidig er det viktig å huske at kommaene er der for at det skal være lett å lese, ikke for at det skal være vanskelig å skrive.

Hjelpe leseren

Det er ingen tvil om at av alle arbeidsoppgaver hun gjør, er korrektur det minst kreative. For når teksten er kommet så langt, skal den forandres minst mulig. Det viktigste i korrektur er å lese og ikke bare skanne teksten, se ordentlig hvilke ord som virkelig står. Noen ganger er det noe som skurrer i en setning.

– Språket fungerer jo sånn at vi vil forstå hverandre. Dermed er det lett å overse at en setning ikke går helt opp grammatisk. Korrekturleseren må skru ned velviljen et lite hakk og legge merke til at «kontrakten ble sitert uten å nøle» er feil selv om man kanskje forstår hva forfatteren ville si. Jeg har god hjelp i at jeg har studert språk og raskt kan analysere en setning.

– Mange sliter med komma, men vi har nydelige regler for bruk av komma i norsk. Samtidig er det viktig å huske at kommaene er der for at det skal være lett å lese, ikke for at det skal være vanskelig

å skrive, påpeker Vormeland, som mener det er enkelt å plassere komma riktig hvis man kan litt grammatikk.

– Da ser man hvordan setningen henger sammen. Dette er for øvrig noe jeg tenker en del på når det gjelder oversettelse: Skal man oversette tegnsetting? Det er forskjellige tegnsettingstradisjoner i forskjellige land. Skal jeg overføre semikolon og tankestreker til norsk om det brukes mye i en nederlandsk bok?

Språklig utvikling

En korrekturleser må kunne regler og være streng, men samtidig akseptere at språket er fleksibelt og hele tida utvikler seg.

– Det dukker jo opp nye begreper og ord hentet fra andre språk. Det er anglismer og svesismer som etter hvert går inn i språket, for eksempel «enn så lenge». Det var jo en svesisme, men nå er det helt vanlig på norsk. Jeg ville rettet det uttrykket, eller i hvert fall

kommentert det, for ti år siden. Nå retter jeg det ikke, sier Vormeland.

Hun mener det finnes to hovedmåter å se språkutviklingen på: Den som har et egosentrisk perspektiv på språkutviklingen, vil alltid synes at språket var vakrest og mest presist akkurat idet hen selv begynte på skolen. Det motsatte perspektivet er at det er umulig og meningsløst å stanse språkutviklingen, språket er som en levende organisme.

Det som før het «en hamster», vil snart hete «et hamster». Det er litt mystisk hvorfor det skjer, men korrekturleseren må være fininnstilt på disse små forandringene og ikke ri sine egne kjepphester.

– Det er ikke fasit på alt, og ikke alt er korrekturleserens oppgave heller. Det er nesten umulig å unngå feil, men noen ganger får jeg ekstra bra tilbakemeldinger, det gjør meg selvfølgelig veldig glad, sier Vormeland.



NORSK FAGLITTERÆR
FORFATTER- OG
OVERSETTERFORENING

nffo.no